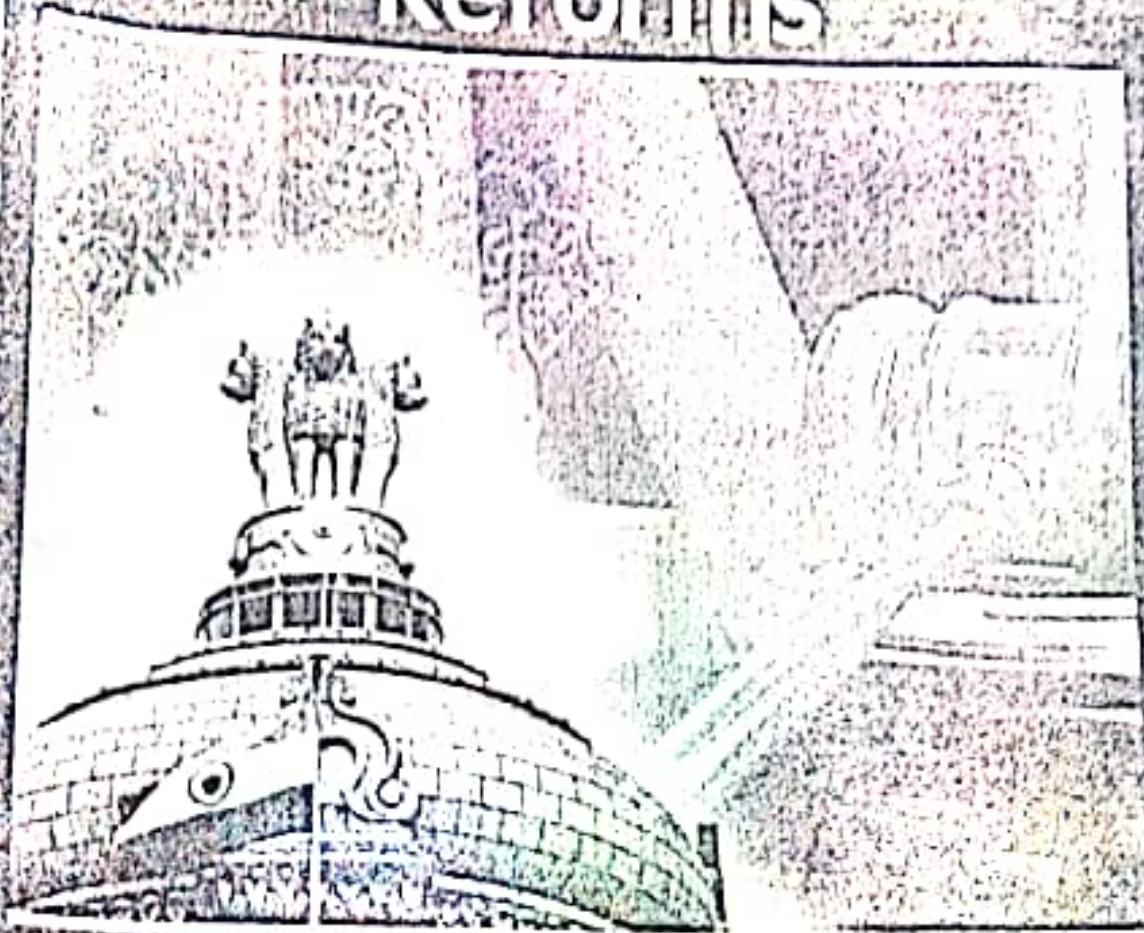

Dr. Alay B. Pail

Administrative and Civil Service Reforms

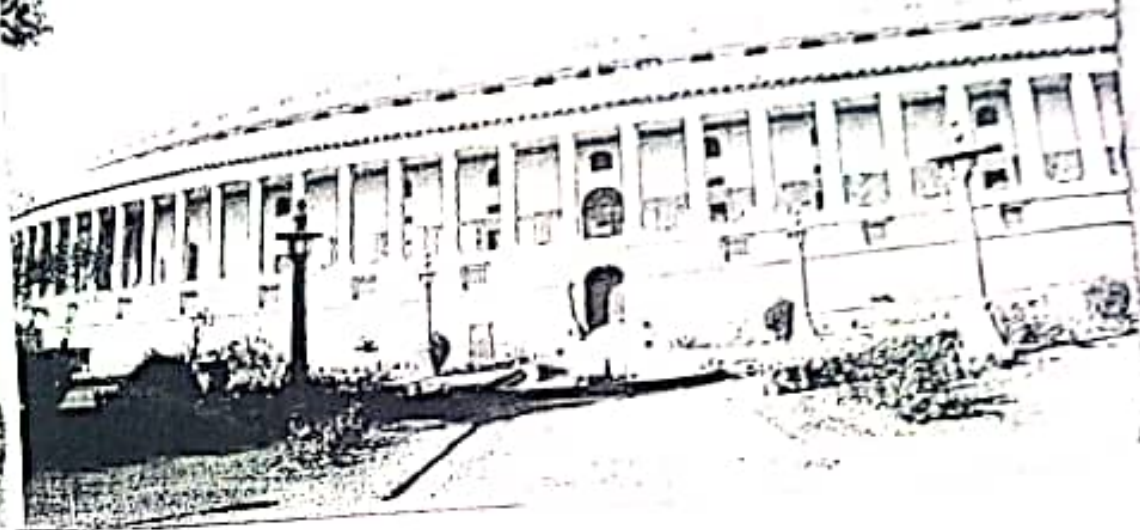

Dr. Alay Pail

2018-17

INDIAN ADMINISTRATION

Dr. Ajay Patil

INFORMATION TECHNOLOGY

A collection of articles

PUBLISHED : APRIL 2023

Sl. No.	Topic	Author	Page No.
12	Significance Of Information Communication Technology In Good Governance	Dr. Santosh Choubey	254
13	E-education	Gauri Kordane	258
14	Revolutionizing Law Enforcement : The Role of Information Technology in Modern Police Work	Sharon Rajendra Manmohe	274
15	The Role of Information Technology in Good and Developmental Administration	Raju Sitaram Nandkar	281
16	Impact of Information Technology on Disaster Management	Mrs. Anam Mehandikar	288
17	Impact of information technology in Tourism sector	Dr. Ashlesha Baburao Birajdar	296
18	E-Governance in Public Administration.	Dr. Santosh B. Kurhe	303
19	The Impact of Digitalisation on Governance in Labour Market	Dr. Swapnaja Pathak	312
20	Implication of Information Technology for Social Sciences	Dr. Vedprakash A. Malwade	319
21	Impact of E- learning	Prof. Tanmayee G. Padmane	334
22	प्रारंभिक शिक्षण व शिक्षण	डॉ. अरवि. वेंकट	343
23	प्रारंभिक शिक्षण व शिक्षण	डॉ. अरवि. वेंकट	349
24	शैक्षणिक तंत्रज्ञान व शिक्षण	डॉ. अरवि. वेंकट	354
25	शैक्षणिक तंत्रज्ञान (GIS)-प्रारंभिक शिक्षण	डॉ. अरवि. वेंकट	360

6. It can give a way to a lot of distractions as internet do only offer learning.

7. E- Learning can be successful only for students pursuing higher education and can have more adverse effects on teenagers.

8. It can also at times provide wrong information or mislead the students as authenticity of the online courses as well as information is an issue which will continue to persist

Conclusion

E-learning involves more than just a shift in technology; it is a component of redefining how our species improve knowledge, abilities, and values to future workers/students. E-learning is becoming the standard method of delivering education and training in many industries. It is a first step towards what they need to know in the manner in which they learn. Clarifying learning objectives is the second secret. The third secret advances the previous two. It is to put the appropriate goals in focus. The power of analyzing holds the final secret.

References

1. Bhartiya, Piyush. www.k12digest.com. 6 August 2021.
2. www.talentskills.com/elearning/history-of-elearning.html.

☐ ☐ ☐

इ-पंचायत

डॉ. अरुण बी. काशीन,

प्रचार्य श्रीमती सुनीतादेवी देवगुप्त बरिच
महर्षिपालक, लाहुरी

राष्ट्रीय भाषा-साहित्य मन्त्रालय संस्कृत विभाग, दिल्ली, भारत
संस्कृत विभाग, दिल्ली, भारत
संस्कृत विभाग, दिल्ली, भारत
संस्कृत विभाग, दिल्ली, भारत
संस्कृत विभाग, दिल्ली, भारत

संस्कृत विभाग, दिल्ली, भारत
संस्कृत विभाग, दिल्ली, भारत
संस्कृत विभाग, दिल्ली, भारत
संस्कृत विभाग, दिल्ली, भारत
संस्कृत विभाग, दिल्ली, भारत
संस्कृत विभाग, दिल्ली, भारत
संस्कृत विभाग, दिल्ली, भारत
संस्कृत विभाग, दिल्ली, भारत
संस्कृत विभाग, दिल्ली, भारत
संस्कृत विभाग, दिल्ली, भारत

संस्कृत विभाग, दिल्ली, भारत
संस्कृत विभाग, दिल्ली, भारत
संस्कृत विभाग, दिल्ली, भारत
संस्कृत विभाग, दिल्ली, भारत
संस्कृत विभाग, दिल्ली, भारत
संस्कृत विभाग, दिल्ली, भारत
संस्कृत विभाग, दिल्ली, भारत
संस्कृत विभाग, दिल्ली, भारत
संस्कृत विभाग, दिल्ली, भारत
संस्कृत विभाग, दिल्ली, भारत

संस्कृत विभाग, दिल्ली, भारत

2017

अण्णा भाऊ साठे

व्यक्ती, साहित्य आणि समीक्षा

संपादक

डॉ. राजकुमार मरुके

डॉ. लक्ष्मण वाघमारे

937477-0-4

२६७

ISBN : 978-81-937477-0-4

माझे माहेर वाघदरा

डॉ. शंकरानंद येडले

श्रीमती सुशीलादेवी देशमुख वरिष्ठ महाविद्यालय, लातूर.

७८६७

लोकनायक, जननायक, माणसालत्या माणसाचा संशोधक, थोर कलावंत, शाहीर अण्णाभाऊ साठे एक गीतकार, लावणी रचणारा श्रेष्ठ कवी, कथा, कादंबरी, वगनाट्य, लोकनाट्य, नाट्यक्षेत्रात चौफेर लेखन करून समाजाचे मनोरंजन, उद्बोधन, प्रबोधन करणारा मराठी साहित्यातला तेजःपुत्र सूर्य, मातासमुद्रापतीकडे पोचलेला प्रतिभावंत महान लेखक. ज्यांची तुलना करताना जसे संतसाहित्यात संत ज्ञानदेव, तुकाराम यांची मध्ययुगीन साहित्यात नोंद आहे, तसेच आधुनिक मराठी साहित्यातील महान लेखक म्हणून सानेगुरुजीवरेंकर लोकनायक अण्णा भाऊ साठे यांच्याच विपुल साहित्याचा तुलनात्मक विचार करावा लागेल. महात्मा गांधींच्या तत्त्वज्ञानाचा प्रभाव सानेगुरुजीवर होता, तर कार्ल मार्क्स व डॉ. आंबेडकरांचा प्रभाव अण्णा भाऊंच्या लेखनात दिसता. दोघांनाही शोषितांचे आत्मभान होते. सत्याची, न्यायाची ओढ होती. सानेगुरुजी पाण्यापेक्षा पातळ प्रवाही होते, तर अण्णा भाऊ सूर्यप्रकाशासारखे प्रकाशमान, प्रखर होते. पाणी आणि प्रकाश याशिवाय जीवन नाही. तसे साहित्यातून जीवनाचा ध्यास घेऊन लिहिणारे थोर लेखक म्हणून त्यांच्या साहित्यातून प्रेरणा मिळते.

सामान्यातल्या सामान्य माणसाची अस्मिता, प्रतिष्ठा माणूस म्हणून त्याला मिळावी या ध्येयासाठी अण्णा भाऊंचे चिंतन होते. गरीब माणसाला धीर, धैर्य, धाडस देऊन शौर्य गाजवण्याचे, निडर होण्याचे, भीतीमुक्त करण्याचे, संकटावर मात करून जगण्याचे सामर्थ्य अण्णा भाऊंच्या विचारात आहे. त्यांच्या साहित्याचा सामाजिक अंगाने, वैचारिक दृष्टीने, भावनात्मक अनुभवाने, संवेदनशील जाणिवेने अभ्यास करणाऱ्याला अभ्यासकाला अण्णा भाऊंच्या साहित्याची उंची आकाशाइतकी विशाल, समुद्राइतकी खोल अशी व्यापक, वैश्विक होती, याची जाणीव होईल. त्यांच्या साहित्यात ज्ञान-विज्ञानाची, मानवी मूल्यांची, सत्याची, न्यायाची, नीतीची शिकवण

अण्णा भाऊ साठे : व्यक्ती, साहित्य आणि समीक्षा

इमय', प्रकाशक-
साठे', (भा. प्र. सी.
२.
१९९३, प्रकाशक-
न, पुणे.
शासन, मुंबई.
नोव्हेंबर, १९९३.
कलावती गायकवार
' साहित्यविवेचन'.

लातूर जिल्ह्यातील कादंबरी वाङ्मय

डॉ.शंकरानंद येडले

साहित्य प्रकारातील 'कादंबरी' हा एक लोकप्रिय वाङ्मय प्रकार आहे. प्राचीन काळी मानवी संस्कृतीत असलेले स्थान आधुनिक काळात कादंबरी प्राप्त करू पाहाते आहे. असे म्हटले जाते. ते संयुक्तिक वाटते. एक मोठा भाक अयकाश, असणारा वाङ्मय प्रकार आहे. जो प्रदिग् असतो कादंबरीची भाषा ही गद्य असली तरी तिचे निवेदन हे लेखकाच्या निवेदनशैलीवर, वकूचावर किंवा लेखक ज्या प्रदेशात राहतो त्या सभोवतालच्या जीवनांच्या भाषेचे प्रतिबिंब त्या साहित्यकृतीत उमटते. कादंबरी ही एक लेखकाच्या कल्पनेतील कल्पित कथा असली तरी लेखक जे जीवन पाहतो, अनुभवतो ते प्रत्यक्षदर्शी वास्तव जे लिहावे, सांगणे असे लेखकाला वाटते ते तळमळीने सांगण्याचा लेखकाचा हेतू असतो. त्यासाठीच तो धडपडतो प्रयत्न करतो.

खरे तर आधुनिक काळात बदलत्या जीवनाचे जीवन वास्तव किती कलात्मकतेने लेखक चित्रित करतो ते अधिक महत्त्वाचे ठरते. वास्तव आणि कल्पित, व्यक्ति आणि समाज बोलतो ती त्या समाजाची दैनंदिन व्यवहार भाषा आणि लेखक लिहितो ती त्याची साहित्यिक म्हणजेच साहित्याची भाषा अशी वेगळी असते, नव्हे तर समाज वास्तवातील हंड्याच्या आकर्षणातून कादंबरीचे रूप लेखक घडवत असतो. फक्त ती भाषा ही त्या लेखकाची असते.

कादंबरी ही एक कथात्मक साहित्याशी जवळचे नाते असलेली साहित्यकृती असते. कथेपेक्षा तिचा विस्तार हा अधिक व्यापक, असतो. कादंबरीतील पात्रे कथेपेक्षा जास्त असतात. त्यातले जीवनदर्शनही अधिक मोठे असते. म्हणजे जीवनदर्शनाचा आवाका मोठा असतो. अर्थपूर्ण जीवनाचे दर्शन घडवण्याच्या ध्येयातून कादंबरीची निर्मिती होते. आपल्या सभोवताली जे जीवन वास्तव दिसते ते चित्र रेखाटणे हाच तर कादंबरीचा हेतू असतो. त्यात स्त्री, पुरुषांचे जीवन येते ते कसे हे चित्र कादंबरीत रेखाटले जाते. व्यक्तिच्या भावभावना, जीवनाच्या पातळीवरील सुख-दुःखाच्या अनुभवातील घटीत घटना, प्रसंगावर घडणाऱ्या घडामोडीचे व्यक्तिच्या जीवनाचे चित्रण कादंबरीकार कादंबरीतून घडवत असतो.

Booking

2022 ग्रंथ डॉ. नेंडले

Symbol of Knowledge || ISBN: 978-81-956658-1-5 || April, 2022

६. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे शैक्षणिक विचार

प्रा. डॉ. शंकरानंद येडले
श्रीमती सुरीलादेवी देशमुख
वरिष्ठ महाविद्यालय, लातूर

ज्या प्रमाणे अंधारातून उजेड, अशुभातून शुभ, व निराशेतून दैवी आशा फुटते. तद्वतच आपल्या या अज्ञान समाजातून गज्ञान, अशक्तातून शक्त बनून, प्रकाशमान दिवे होऊन, आप आपल्या ज्ञानबंधूस, एके मार्गदर्शक वत. असा विचार मुकनायक मधील आमचा संदेश या लेखात डॉ. बाबासाहेबांनी दिला आहे.

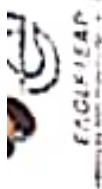
"शिका, संघटीत वत आणि संघर्ष करा असा शिक्षणविषयक मुलमंत्र देण्याबरोबरच शिक्षण हे वाघीणीच दुध आहे. जो पिईल तो गुरुगुरल्या शिवाय राहणार नाही. शिक्षणाचे जे महत्व आहे ते वेळोवेळी मांडलेल्या विचारातून डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे मौलिक असे शैक्षणिक विचार अविष्कृत झाले आहेत. त्यांचे प्रत्येक विचार हे सुभाषितांचे मोल असलेले एक अनमोल असे एक धन आहे. शिक्षण ही अशी बाब आहे. जी प्रत्येक माणसापर्यंत पोहचली पाहिजे. शिक्षण इतके स्वस्थ असायला हवे की, गरीबातला गरिब माणूस सुद्धा सहजपणे शिक्षण घेऊ शकला पाहिजे. किंबहुना आपण गरिब असलो म्हणून काय झाले. आपण शिकू शकतो हा आत्मविश्वास हवा. शिक्षण श्रीमंतानाच घेता येते, गरीबांना शक्य नाही असे समजण्याचे कारण नाही. अंत्यत गरीबीतही जिद्दीने शिकता येते हा आदर्श स्वतः डॉ. बाबासाहेबांनी जगासमोर ठेवला असून जगातल्या आदर्श शंभर विद्यार्थ्यां मधील एक नंबरचे आदर्श विद्यार्थी म्हणून अमेरिकेतील कोलंबीया विद्यापीठाने डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचा गौरव केलेला आहे. संपूर्ण जगात भारत देशाला नावलौकीक मिळवून देणारे भूषणावह असे कार्य करण्याबरोबरच

६. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे शैक्षणिक विचार

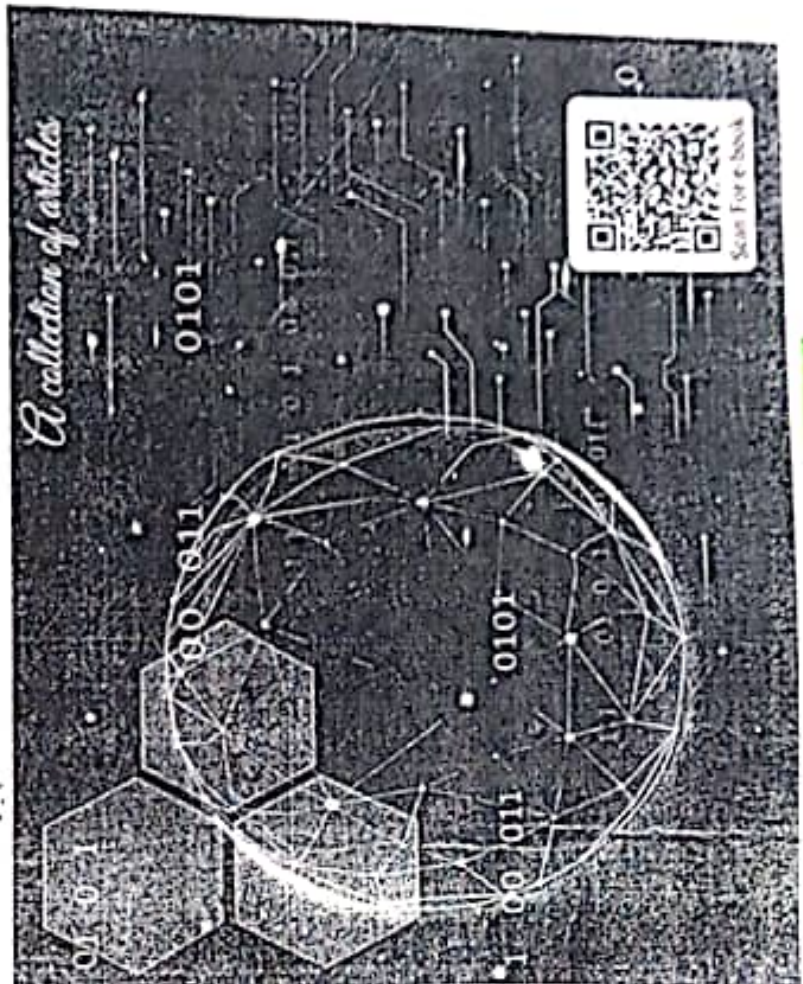
प्रा. डॉ. शंकरानंद येडले
श्रीमती सुशीलादेवी देशमुख
वरिष्ठ महाविद्यालय, लातूर

ज्या प्रमाणे अंधारातून उजेड, अशुभातून शुभ, व निराशेतून दैवी आशा फुटते, तद्वतच आपल्या या अज्ञान समाजातून सज्ञान, अशक्तातून सशक्त वनून, प्रकाशमान दिवे होऊन, आप आपल्या ज्ञानबभूस, खरे मार्गदर्शक व्हा. असा विचार मुकनायक मधील आमचा संदेश या लेखात डॉ. बाबासाहेबांनी दिला आहे.

"शिका, संघटीत व्हा आणि संपर्क करा असा शिक्षणविषयक मुलमंत्र देण्याबरोबरच शिक्षण हे वाषीणीच दुध आहे. जो पिईल तो गुरुगुरल्या शिवाय राहणार नाही. शिक्षणाचे जे महत्व आहे ते वेळोवेळी मांडलेल्या विचारातून डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे मौलिक असे शैक्षणिक विचार अविष्कृत झाले आहेत. त्यांचे प्रत्येक विचार हे सुभाषितांचे मोल असलेले एक अनमोल असे एक धन आहे. शिक्षण ही अशी बाब आहे, जी प्रत्येक माणसापर्यंत पोहचली पाहिजे. शिक्षण इतके स्वस्थ असायला हवे की, गरीबातला गरिब माणूस सुद्धा सहजपणे शिक्षण घेऊ शकला पाहिजे. किंबहुना आपण गरिब असलो म्हणून काय झाले. आपण शिकू शकतो हा आत्मविश्वास हवा. शिक्षण श्रीमंतानाच घेता येते. गरीबांना शक्य नाही असे समजण्याचे कारण नाही. अंत्यत गरीबीतही जिद्दीने शिकता येते हा आदर्श स्वतः डॉ. बाबासाहेबांनी जगासमोर ठेवला असून जगातल्या आदर्श शंभर विद्यार्थ्यां मधील एक नंबरचे आदर्श विद्यार्थी म्हणून अमेरिकेतील कोलंबीया विद्यापीठाने डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचा गौरव केलेला आहे. संपूर्ण जगात भारत देशाला नावलीकीक मिळवून देणारे भूषणावह असे कार्य करण्याबरोबरच

INFORMATION TECHNOLOGY

PUBLISHED : APRIL 2023

9 780000 25

Chapter 2

Sl. No.	Topic	Author	Page No.
13	Significance Of Information Communication Technology In Good Governance	Dr. Sampada Choubey	254
14	E-education	Gauri Keshdane	258
15	Revolutionizing Law Enforcement: The Role of Information Technology in Modern Police Work	Sharon Rajendra Manmothe	274
16	The Role of Information Technology in Good and Developmental Administration	Raja Sitaram Nandkar	281
17	Impact of Information Technology on Disaster Management	Mrs. Anam Meshankar	296
18	Impact of information technology in Tourism sector	Dr. Ashlesha Baburab Birajdar	303
19	E-Governance in Public Administration.	Dr. Santosh B. Kurhe	312
20	The Impact of Digitalisation on Governance in Labour Market	Dr. Swapnaja Pathak	319
21	Implication of Information Technology for Social Sciences	Dr. Vedprakash A. Malwade	334
22	Impact of E- learning	Prof. Tarunayee G. Padmane	343
23	E-education	डॉ. अरुण बी. चोटीस	349
24	प्रशासनाचे डिजिटायझेशन व राज्यात	डॉ. पारुषिका अरुण शंकरा	354
25	संपादितिक माहिती प्रणाली (GIS)-सुरक्षितता	डॉ. देवदत्त शिवाजी नाई	360
			366

ISBN : 978-93-92310-15-7

❖ शिर्षक ❖
“भारतीय स्त्रीयांचे सक्षमीकरण”

● संपादक ●

डॉ. वासुदेव डोंगरदिवे

एम.ए. इतिहास, समाजशास्त्र, वि.पी.एड., नेट., जे.आर.एफ., पीएच.डी.

❖ PUBLISHED BY ❖

RAMANSHIL PUBLICATION
AURANGABAD (M.S.)

अभ्युक्तगणिका / Contents

अ.क्र.	शेख आणि शेखकाचे नाव	पृष्ठ क्र.
१४	महिला सशक्तीकरण आणि विधवांचे सविक्रमिक अधिकार प्र. मालासाहेब शिवाजी पवार	६१
१५	श्रीमती इंदिरा गांधी यांची १९७१ च्या भारत-पाकिस्तान युद्धातील भूमिका प्र. डॉ. सुरेश लक्ष्मणराव पंडित	६९
१६	स्वातंत्र्य लढ्यातील विरागण प्र. डॉ. श्री. अरुणा रविंद्र वाघोले	७८
१७	विरागणकारिका : श्री सशक्तीकरण एक आवाज डॉ. प्रमती बी. मारकवार	८०
१८	शाचीन भारतीय विरवांचा दर्ज साधना काळबांडे	८३
१९	पंडिता रमाबाई - १९ च्या शतकातील आंतरराष्ट्रीय स्तरावरील श्री समाजसुधारक डॉ. दिंडा परेरा	८७
२०	महिला सशक्तीकरण : काळाची गरज प्र. सुलक्षणा हरी कोळी	९१
२१	भटक्या विमुक्त समाजातील मुलींच्या शैक्षणिक समस्या : एक अध्ययन कु. शुभांगी मनोहर आवारी	९५
२२	ड्रीपती मूर्मु यांचे कर्तृत्व व राजकीय योगदान प्र. डॉ. सुरेखा सीताराम बनकर	९८
२३	क्रांतीज्योती सावित्रीबाई फुले यांचे सामाजिक आणि शैक्षणिक कर्तृत्व व योगदान डॉ. अर्चना आनंदराव विखाडे	१०२
२४	ग्रामीण भागातील शेतकरी महिला : एक अध्ययन भाग्यश्री श्रीकृष्णराव माडगे	१०६
२५	महाराष्ट्रातील श्री समाजसुधारकांचे सामाजिक सुधारणा चळवळीतील योगदान प्र. रिमा सुभाकर खरे	११०
२६	पंडिता रमाबाई यांचे महिला सशक्तीकरणातील योगदान व कार्य दिक्षा विनायकराव कावळे	११८
२७	१८५७ च्या उठावामध्ये राणी लक्ष्मीबाई यांचे योगदान प्र. राजश्री गुणाजीराव भोपाळे	१२८

२२. श्रीपती मुर्मू यांचे कर्तृत्व व राजकीय योगदान

श्री. डॉ. सुरेश चित्तराव बरकर
श्रीपती सुरेशचंदेची देसायुज यांचा महर्षिवालय, लाहूर

प्रस्तावना -

श्री जातीने समाजाचा अर्धा भाग व्यापलेला आहे. ही आणि पुरुष या दोन जातींच्या परस्पर सटकाराविषय समाजाची इच्छा होत असते. त्यामुळे या दोन्ही जाती पटकावैकी एकाला अधिक, एकाला कमी (लौण) महत्त्व देऊन समाजाची इच्छा होऊ शकत नाही. ज्या देशांनी या दोन्ही पटकांना सामान महत्त्व देऊन विकास प्रक्रियेत दोघांसाठी समान संधी देऊन समाविष्ट करून घेतले ते देश प्रगतीच्या गिऱ्यावर आहेत. कारण बुद्धिमत्त, साधार्थ, कार्यकर्तृत्व हे सर्व वैयक्तिकरित्या कोणत्याही एका पटकाचे पुरुष या श्री पटकाची पत्तेटोटी नसते. त्यामुळे शिवांसाठी संधी देण्याचे स्वातंत्र्य मिळाले की, सामाजिक, धार्मिक, आर्थिक, सांस्कृतिक, क्रिडा व राजकीय क्षेत्रांसाठी त्या आपली कर्तबगारी करू शकतात. याची प्रचिती भारत देशासाठी उग्राचा का टोडना जग आणी आहे व वेत आहे. भारतीय पटकांतील 14 व्या कलमानुषय रित्या व पुरुष यांना राजकीय, आर्थिक व सामाजिक क्षेत्रात समान अधिकार आणि संधी याची हमी दिलेली आहे. आज असं एकही क्षेत्र नसावे ज्या क्षेत्रात शिवांना संधी मिळाली आणि त्यांनी ते क्षेत्र पाटाकात केले नाही. सुरक्षा, धार्मिक / आध्यात्मिक, सामाजिक, आर्थिक, उद्योग, राजकीय, सांस्कृतिक कला क्रिडा, शिक्षण, वैद्यकीय व विज्ञान इत्यादी सर्वेच क्षेत्रात महिला आपाटीन आहेत. कारण त्यांना संधी / स्वातंत्र्य मिळाले की, त्यांचे त्या अल्पत्वा क्षमतेने, कर्तबगारीने मोने करताने यांनीय माल पाटून राजकीय क्षेत्रासाठी भारतीय महिला सर्वोच्च पदावर जाऊन सक्षमतेने कार्यरत झाल्या आणि आहेतही. त्यांचा पटकात आलेख रावीना माल देत आहे. स्वातंत्र्यप्राप्तीकरिता विचार केला तर भारताच्या पहिल्या महिला पंतप्रधान "पोलादी महिला" भारताच्या श्रीपती इंदिरा गांधी, विजयावाले शिंदे यांनी राजकारणात दीर्घकाळ विविध पदांवर राहिल्या. त्यांची सुकण्या वसुधारा ने शिंदे या राजकारणाच्या मुख्यमंत्री होत्या. भारताच्या पहिल्या महिला राष्ट्रपती प्रतिभाताई पाटील, पहिल्या दलित महिला लोकसभेच्या मीराकुमार, भारतीय राष्ट्रीय काँग्रेसच्या मांजी अध्यक्ष श्रीमती सोनिया गांधी, संसद सदस्या मनेका गांधी, उत्तर प्रदेशच्या माजी मुख्यमंत्री मायावती, खासदार सुप्रियाताई मुंजे, माजी मंत्री पंकजाताई मुंजे व प्रीतम मुंजे, माजी खासदार स्यताई विलगेकर, माजी मंत्री सुषमाताई स्वराज, खासदार तेजापालिनी, जगा चव्थन इत्यादी तसेच याआगोदर देशातील पहिली महिला मुख्यमंत्री सुचेता कृपतानी (उत्तर प्रदेश), पहिल्या महिला केंद्रिय मंत्री राजकुमारी अमृत कौर, संयुक्त राष्ट्र संघातील आमसभेच्या पहिल्या अध्यक्षा विजयालक्ष्मी पटिल, अकला अमरअल्ली, पहिली मातापी (हरियाणा) लोकसभेवर निवडून गेलेली भोपाळ येथील पहिली मुस्लिम महिला बेगम पैथुना सुलतान इ. वर्तमानातील सर्वोच्च महत्त्वाचे श्री कर्तृत्वमत्तले भारताच्या राष्ट्रपती श्रीपती मुर्मू निवडून देऊन विराजमान आहेत.

शोधनिचे धावी उद्दिष्टे :

- 1) आधुनिक भारतीय कर्तृत्ववान शिवांचे राजकीय योगदान माहित करून घेणे.
- 2) भारतातील राष्ट्रपती श्रीपती मुर्मू यांना जीवनप्रवास समजून घेणे.
- 3) भारतातील राष्ट्रपती श्रीपती मुर्मू यांचे राजकीय क्षेत्रातील योगदान जाणून घेणे.

विषय प्रतिपादन :

भारताच्या राष्ट्रपतीपदी श्रीपती मुर्मू यांची निवड झाली आणि त्यांच्या जीवन व कार्यकर्तृत्वाचा परिचय जगातला झाला. भारतीय पटकांमध्ये सर्वोच्च पदावर विराजमान होणा-या त्या एक खंबीर, भाडसी, आध्यात्मिक राजकारणी महिला आहेत हे सिद्ध झाले.

सत्यशोधक अण्णा भाऊ साठे

उपेक्षितांच्या अंतरंगाचा वेध

डॉ. वनमाला सोपानराव लोढे
डॉ. संजय भीमराव तोडारकर
डॉ. सचिन शेपेराव घुंगे

(xviii)

33. अण्णा भाऊ साठे यांच्या साहित्यातील भौगोलिक संदर्भ 197
-डॉ. नवनाथ नरसिंग पुरी
34. अण्णा भाऊ साठे यांच्या कादंबरीतील स्त्री प्रतिमा 203
-प्रा. डॉ. सुरेखा बनकर/बादाडे
35. अण्णा भाऊ साठे का साहित्य : एक अनुशीलन 209
-प्रा. डॉ. बळीराम राख
36. अण्णा भाऊ साठे यांची वगनाटये 213
-डॉ. वैशाली तातोबा चौगुले
37. माझी मेना गावावर राहिली ! 218
-डॉ. माधव बरबंते
38. अण्णा भाऊंच्या साहित्यातील स्त्री नायिका 226
-साखरे गंगाधर धोंडीबा
39. अण्णा भाऊ साठे यांचा साहित्यिक प्रवास 230
-डॉ. संगीता घुगे
40. संयुक्त महाराष्ट्र आणि अण्णा भाऊ साठे 237
-डॉ. संजय भीमराव तोंडारकर
41. अण्णा भाऊ साठे यांचे विचार : एक दृष्टिक्षेप 243
-प्रा. डॉ. जितेंद्र पांडुरंगराव काळे
42. अण्णा भाऊंच्या साहित्यातील फुले, शाहू, आंदेडकरी विचारधारा 248
-प्रा.डॉ. अनिल एस. कांबळे

अण्णा भाऊ साठे यांच्या कादंबरीतील स्त्री प्रतिमा

—प्रा. डॉ. सुरेखा बनकर / वादाढे*

प्रस्तावना

साहित्य अथवा वाङ्मय अत्यंत व्यापक संकल्पना आहे. मानवी मनाच्या निर्मितीतूनच वाङ्मयाची निर्मिती झाली. सतत प्रवाही असणे ही मानवी मनाचे वैशिष्ट्ये. बदलते जीवन व बदलती वाङ्मय दृष्टी यातून वाङ्मय प्रवासा उदय झाला. मराठी साहित्यात 1945 नंतर नव साहित्याच्या रूपात एक नवा वाङ्मयीन प्रवाह अस्तित्वात आला. त्यामध्ये दलित साहित्य, ग्रामीण साहित्य, देशी साहित्य, जनवादी साहित्य, स्त्रीवादी साहित्य, मुरिलम साहित्य, खिरचनसाहित्य, विज्ञान साहित्य, बाल साहित्य, आदिवासी साहित्य असे विविध वाङ्मय प्रकार प्रवाहमराठी वाङ्मयामध्ये निर्माण होत गेले. मराठी भाषेत निर्माण झालेल्या एकूण नव प्रवाहामध्ये दलित साहित्य हा एक महत्त्वपूर्ण नववाङ्मय प्रवाह होय. दलित साहित्य विषयक अनेक व्याख्या सांगितल्या गेल्या आहेत त्यापैकी दोन मार्च 1958 रोजी मुंबईत पार पडलेल्या दलित लेखकांच्या पहिल्या साहित्यसंमेलनात मंजूर करण्यात आलेल्या व्याख्येनुसार दलित साहित्य म्हणजे मराठी भाषा व साहित्यक्षेत्रात दलित लेखकांचे व अन्य लेखकांचे दलिताविषयीचे साहित्य हे 'दलित साहित्य' या नावाने स्वतंत्रपणे ओळखण्यात यावे. दलित व अस्पृश्यांची भूमिका घेऊन ज्यांनी साहित्य निर्मिती केली, त्यात अण्णा भाऊ साठे यांचे स्थान वरचे आहे. अण्णा भाऊंच्या एकूण साहित्यात एकूण 19 कथा संग्रह, 37 कादंबऱ्या, 11 शाहिरी व पोवाडे,

* श्रीमती सुशीलादेवी देशमुख वरिष्ठ महाविद्यालय, लातूर

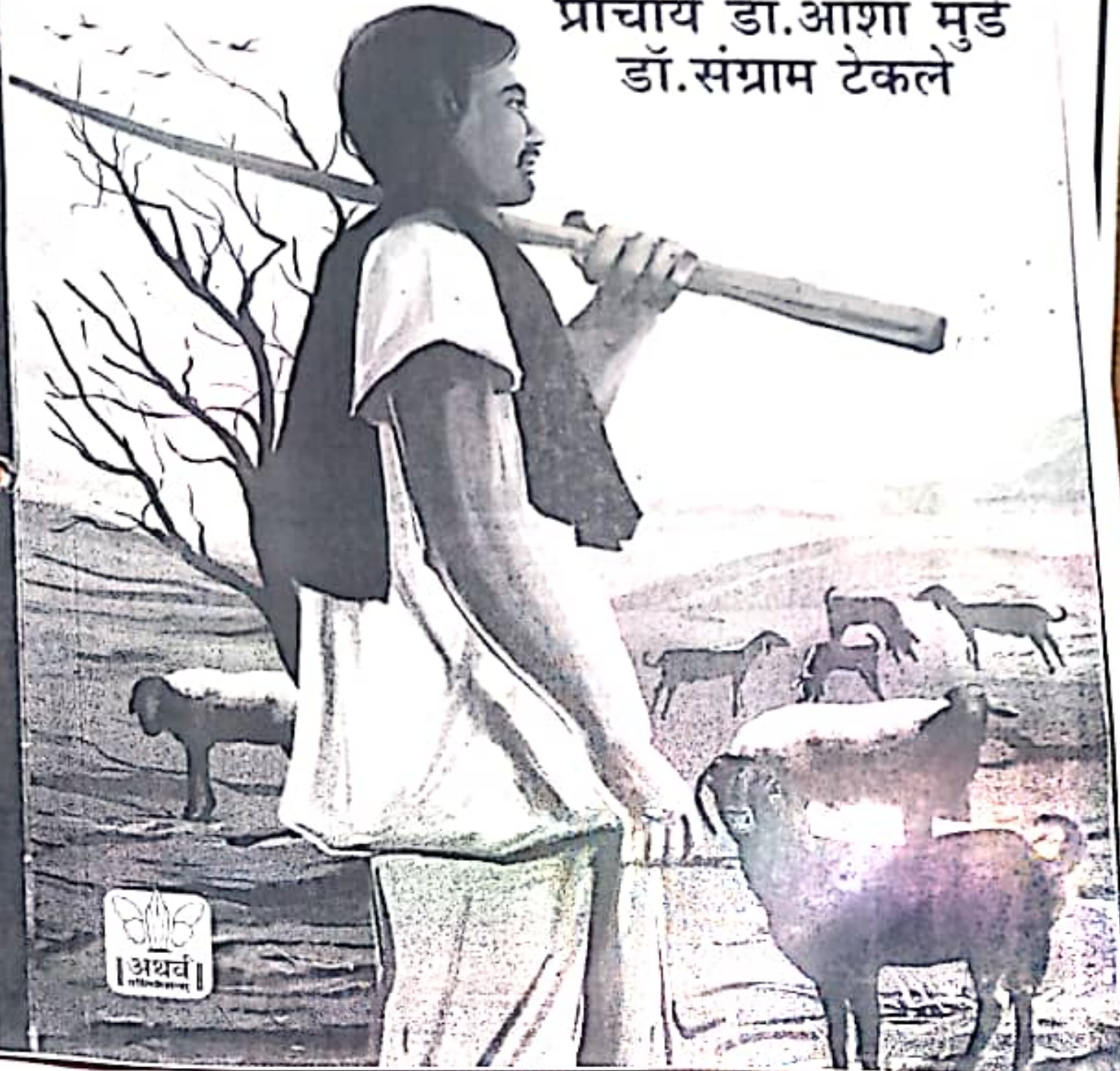
डॉ. वॉ. २०१९-२०

फेसट

चिंतन आणि मंथन

संपादक

प्राचार्य डॉ. आशा मुंडे
डॉ. संग्राम टेकले

'फेसाटी' कादंबरीतील आईचे प्रत्ययकारी चित्रण

- प्रा. डॉ. सुगंधा बनकर-बादाडे

'फेसाटी' ही नवनाथ गोंरे या लेखक नायकाची ग्रामीण प्रादेशिक कादंबरी होय. सर्व दृष्टीने प्रतिकूल परिस्थितीत स्वतःच्या जीवन प्रवासातील मंथन या कादंबरीतून साकार झालेला आहे. स्वतः कुटुंब, कुटुंबातील सदस्य, नाते संबंध, समाज याविषयीचे आलेले प्रत्ययकारी अनुभव चांगल्यारूपाने मांडले गेले आहेत. स्वतःच जगणं, भोगणं आणि एकूणच अनुभव येईल तसे मांडण्याचा प्रयत्न 'फेसाटी' कादंबरीत झाला आहे. शिक्षणाची गंगा ज्याच्या दागता आली पण परिस्थितीनं ज्यांच्या घशाम कोरड पडली आणि या साऱ्याच कचाट्यात ज्यांच्या जन्माची 'फेसाटी' झाली त्या वर्तमान पिढीचे प्रतिनिधीक चित्रण या कादंबरीतून वाचकास होते. लेखकाच बालपण, घराच्याच गोज्या संघर्ष, पोटासाठी होणारी उपासमार, शिक्षणासाठी आई-वडिलांची तळमळ इ. विषयीचे जे अनुभवले, भोगले त्याचा साक्षात्कार वाचकास सर्व काही सांगून जातो.

'फेसाटी' कादंबरीत 'काकू' म्हणजे 'सुभा' नावाची स्त्री. जी फेसाटी कादंबरीचे लेखक नवनाथ गोंरे यांची आई आहे. सुभा कुटुंबाची कर्तीपती आधारस्तंभ म्हणूनच चित्रित झाली आहे. 'शिकलेली आई कुटुंबास पुढे नेई' अशी विधाने आपण अभिमानाने म्हणतो, अनुभवताही. परंतु 'फेसाटी' कादंबरीत नवनाथ गोंरे यांची आई शिकलेली नाही, साक्षर नाही, निरक्षर आहे. शिक्षित नाही पण मुशिक्षित अशी आहे. कुटुंबाच्या भल्यासाठी ठाम निर्णय घेणारी, स्वाभिमानाने जगणारी परंतु, येळप्रसंगी जपलेला स्वाभिमान बाजून ठेवून आपला मुलगा नवनाथच्या जगण्याच्या आशेसाठी न पटणाऱ्या सख्खा भावाकडे इलाज करण्यासाठी जाणारी आहे. नवनाथच्या शिक्षणासाठी त्याला परिस्थितीची जाणीव करून प्रेरणा देणारी आई सोशिक परंतु प्रसंगी खंबीर काकू, कुटुंबाच्या आर्थिक, शैक्षणिक प्रगतीचा नुसता विचार नव्हे तर ध्यास घेऊन चालणारी ती काकू (आई), मुलगी जन्मल्याचे दुःख न करता आनंद व्यक्त करणारी, आपल्या अपत्यावर नुसती जीवापाड प्रेम करणारी, नव्हे तर संस्काराचे धडे देणारी आई. अशा आईचे प्रत्ययकारी चित्रण लेखकाने 'फेसाटी' नामक कादंबरीतून केलेले असल्यामुळे कादंबरीचा नायक नवनाथ गोंरे हे असले तरी कादंबरीची खरी नायिका 'काकूचं' म्हणजे नवनाथ गोंरे यांची आई 'सुभा' हिच ठरते. प्रत्येक यशस्वी पुरुषाच्या मागे एका स्त्रीची साथ असते. परंतु 'फेसाटी' कादंबरीत

फेसाटी : चिंतन आणि मंथन । १३१

श्री हरिवर प्रतिष्ठान संकल्पित

गोविंदलाल कन्देयालाल ओशी (कवीर्य)

वाणिज्य महाविद्यालय, लाहूर

साहित्यातील नवप्रवाह

पुस्तक संस्कार

डॉ. सुखलाल पटवर्ण

प्र. प्रवर्ण

संस्कार

प्र. ज्योतिष शेट

प्र. विठ्ठलजी खेडकर

मराठी साहित्यातील नवप्रवाह

आधुनिककालीन आणि सामाजिकदृष्ट्या भाग्यशाली अशा काळात मराठी साहित्याची अनेक नवप्रवाहे उदयास आली आहेत. त्यातून काही प्रमुख प्रवाहांची यादी खालीलप्रमाणे करता येईल. (1) आधुनिककालीन साहित्याची संस्था अथवा शैली अथवा विचारधारा यांच्या विषयावर 'साहित्यातील नवप्रवाह' या पुस्तकात अखिल भारतीय महाविद्यालय, लाहूरच्या डॉ. सुखलाल पटवर्ण यांनी या विषयावर अनेक लेख लिहिले आहेत. त्यातून काही प्रमुख प्रवाहांची यादी खालीलप्रमाणे करता येईल.

1. आधुनिककालीन साहित्याची संस्था अथवा शैली अथवा विचारधारा यांच्या विषयावर 'साहित्यातील नवप्रवाह' या पुस्तकात अखिल भारतीय महाविद्यालय, लाहूरच्या डॉ. सुखलाल पटवर्ण यांनी या विषयावर अनेक लेख लिहिले आहेत. त्यातून काही प्रमुख प्रवाहांची यादी खालीलप्रमाणे करता येईल.

Rs. 300/-

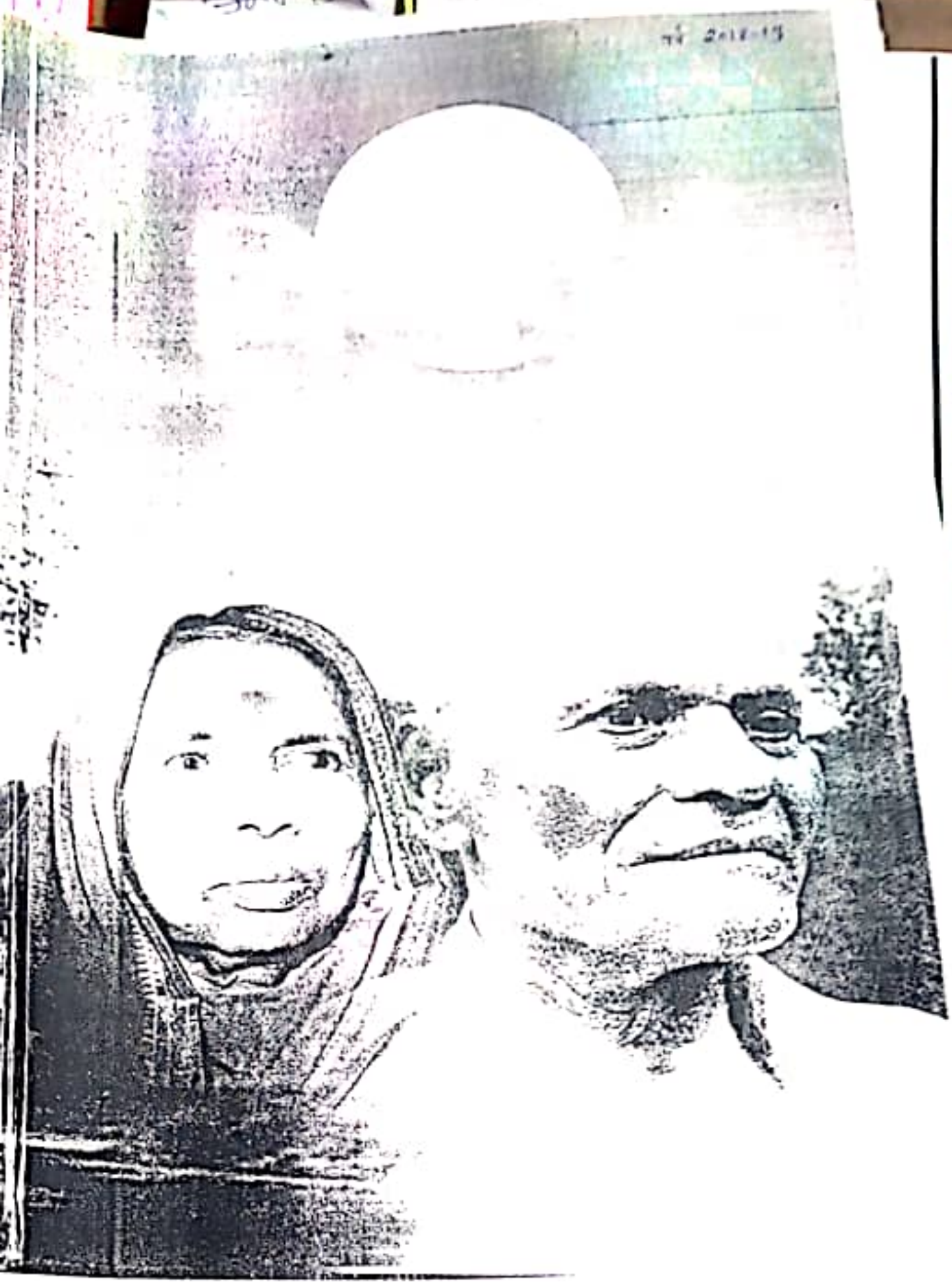
WIZCRAFT Publications & Distribution Pvt. Ltd. Registered Office: 125/101, Vamsaj Vihar, Near Old Pune Bus Stand, Colaba - 401 001 (Maharashtra) India. Phone: 09837335551, 01760929337. Email: wizcraftpublications@gmail.com

Chapter

Chapter

2018-19

अनुक्रमाणिका

१	पाटोदा गावचे भूषण-डॉ.द्वारकादास लोहिया	४१
२	एकाग्र्याचा निर्भिड लढा-दे.पुण्यनगरी अंबाजोगाई,नातूर	४४
३	स्वातंत्र्यासाठी कागवाम-डॉ.लक्ष्मण गोविंदराव पन्हाळे	४७
४	सुराज्याचे स्वप्न जगू पाहणारे क्रांतिकारक -प्राचार्य डॉ.मधुकर मुंडे	४८
५	स्वातंत्र्याचे मानकरी-प्रा.लिबाजी नामदेव कांबळे	५३
६	विद्यनाथरावांचे स्वातंत्र्यासाठीचे योगदान -विजय शंकरराव वळण	५६
७	विद्यदाता छानीचा स्वातंत्र्यसेनानी -अॅड.सुभाकर नारायणराव अस्सुडे	६१
८	बप्पा-एक.पेण्यासोत-प्रा.डॉ.सी.एस.माळी	६७
९	देशप्रेम असलेले बप्पा-नंदकिशोर राजाराम उगले	७०
१०	तेथे का.माझे तुळती-विलास दत्तात्रय सोनवणे	७३
११	आई-बप्पाचा उदात्तवाद -अॅड.वसंत विद्यनाथराव उगले	७६
१२	बहुआयामी व्यक्तिमत्त्व-प्रा.नामदेव झिपा वाघ	८१
१३	मातृहृदयी बप्पा-सौ.केशवराई उगले-काळे	८४
१४	शिस्त,शिक्षण व स्वच्छतेचे आदर्श -देविदास भगवानराव गारे	८९
१५	पाटोदाचे बप्पा व माझे हॅडी -श्री.स्वीट्ट विद्यनाथराव उगले	९१
१६	रेशीमगाठी पकी करणारे मामा -प्रा.डॉ.सुरेखा बनकर-बादाडे	९९
१७	बप्पा एक तेजोमय संस्था- न्या.अमर तुळशीदास काळे	१०४

रेशीमगाठी पक्ती करणारे मामा

देशाला स्वातंत्र्य मिळाले आणि स्वातंत्र्य सैनिकांचे देशभक्ति, समाजाविषयीची किंवा स्वतःच्या कुटुंबियांविषयीची उत्प्रेरणा पूर्ण झाले किंवा आपले असे कोणत्याही स्वातंत्र्यसैनिकांना प्रेरणें देण्याबाबतचा वाटणार नाही. स्वातंत्र्यपूर्व 'स्वातंत्र्यप्राप्ती' हे एकमेव ध्येय न जबाबदारी व स्वातंत्र्य सैनिकांपुढे होती, पण स्वातंत्र्यप्राप्तीनंतर 'सुसंस्कृतप्राप्ती' ही खरीप व जबाबदारी अनेक अणाने व व्यापकतेच्या स्वरूपाने वाढली आहे. देशात आजही अनेक सामाजिक समस्या 'आ'वामुन उभ्या आहेत. त्यात समाजवाध्व होणंयून निघत आहेत. लग्नांमधील हट्टाची व इतर अनेक कुप्रथा व कलबाध पथा आकही किती ललत आहेत याचे लातूर जिल्ह्यातील शीतल व्यंकट चायाळ व मोहिनी पाट्टुंग धिमे खर्चासाठी मगठा पंपोतीत रुढी-परंपरा, देवाणधेवाण करण्यासाठी पैसा नसल्यामुळे आत्महत्या केली. या लग्नातील कुप्रथेमुळे अनेक तरुण-तरुणी अजूनही उपर लोऊनही अविवाहित आहेत. मुलामुलीची पत्रिका पाहणे, त्यातून पुण जुळणी व ग्रहांनी स्थान व दिशा पाहणे या व अशा गोष्टींमुळे समाज शिक्षित झाला तरी सुशिक्षित व कळानुसार रुढीमुक्त झाला नसल्याचा निष्कर्ष निघतो. रक्तगट, विचारसरणी, आरोग्य, उभयतांचे व्यक्तिमत्व त्यांचे शिक्षण, नोकरी, व्यवसाय या व इतर महत्त्वपूर्ण बाबींकडे लक्ष देऊन लग्नासंबंध जुळविणे शहाणपणाचे ठरू शकते. अशा शहाण्या विचारी मनुष्याची समाजात संख्या वाढणे काळाची गरज होऊन बसली आहे.

आमचे मामा आम्हा उभयतांच्या पाठीशी खंबीरपणे पुरोगामी विचार

धम्मसार (Dhammsar) स्मरणिका 2023

मुख्य संपादक : डॉ. लहू याधमारे
'तथागत', सुभेदार राजकी नगर, लातूर-413512
फो. 9823827438

प्रकाशक

युगप्रवर्तक प्रकाशन
बाभळगाव, ता. त्रि. लातूर-413531 (महाराष्ट्र)

प्रकाशन सहाय्य

अध्यक्षीय मंडळ
3 री अखिल भारतीय बोट धम्म परिषद, लातूर

मुद्रितोपन

डॉ. लहू याधमारे

मुद्रक

मे. प्रिंटलाईन इंडस्ट्रीज
बाभळगाव, ता. त्रि. लातूर-413531 (महाराष्ट्र)

प्रथमावृत्ती, दिनांक 25 मार्च 2023

ISBN : 978-81-937477-4-2

© सर्व हक्क संपादक

दानमूल्य : रु. 100/-

टीप : 'धम्मसार' स्मरणिका-2023 मध्ये प्रकाशित झालेल्या लेखांमध्ये स्वकल झालेली मते संक्षिप्त लेखांसाठी वैयक्तिक मते असून त्यांचा संपादक, प्रकाशक, मुद्रक तथा संयोजन समिती सहमत असतीलच असे नाही.

अ.क्र.	नाम	पृष्ठ क्रमांक
11.	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर - बुद्ध आणि धम्म	63-65
12.	डॉ. सिद्धोदन कांबळे बौद्ध धम्म आणि रवी वासम	66-69
13.	डॉ. मविता घोखोबा किरें 'पाले बुद्ध की ओर' अभियान कसामाठी? कोलामाठी?	70-72
14.	डॉ. एम. नर्मिणे विद्याध्यासगी डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर	73-79
15.	डॉ. अनंत लाडले बौद्ध समुदाय आचारसंहिता आणि सामाजिक चळवळ	80-82
16.	डॉ. मिलिंद विनायक वागुल तत्त्वांच्या ध्येयशास्त्रीया ऊर्जास्रोत - बुद्धाचे मंगलमुल	83-85
17.	डॉ. बापूसाहेब गायकवाड, आपुनि, मुक्ता गायकवाड आंबेडकरी चळवळ - काल, आज आणि उद्या	86-88
18.	चंद्रकांत धिकटे आंबेडकरी कवितेवरील बुद्ध तत्त्वांचा प्रभाव	89-93
19.	डॉ. लक्ष्मीबाई जगात सर्वाधिक रुजलेला बुद्धाचा विज्ञाननिष्ठ धम्म!	94-96
20.	भीमराव सरवडे राष्ट्राचा सांस्कृतिक वारसा : बुद्धविचार	97-100
21.	सुरेश सावळे मानवी जीवनाची सुंदरता आणि बौद्ध दृष्टिकोन	101-109
22.	डॉ. रविंद्र भावस्ती प्रगतिशील बौद्ध समाज	110-112
	डॉ. एम. गायकवाड	

डॉ. गीता दिदी

डॉ. गीता दिदी, डॉ. गीता दिदी
दिल्ली विश्वविद्यालय, दिल्ली विश्वविद्यालय, दिल्ली

बौद्ध धम्म आणि स्त्री मानस

भारत देशात जवळपास 2000 वर्षांपासून बौद्ध धम्मचे अस्तित्त्व होते. त्या आणि इतर शतकांपासून बौद्धधर्माचा प्रभाव राहिला. भगवान गौतम बुद्धांच्या महानिर्वाणापासून जेव्हा सम्राट अशोकाने हिंदूंचा मार्ग त्यापूर्वी बौद्धधर्माचा स्वीकार केला व बौद्ध धम्माला 'जयधम्म' म्हटले आणि सिद्धार्थ बौद्धधर्माचा प्रचार आणि प्रसार झाला, सम्राट अशोकाने आपल्या कारकिर्दीत बौद्धधर्म, जेनी, मगध, शिलालेख उभारले व गौतम बुद्धांचा धर्म जिवंत ठेवण्याचे महान कार्य केले. त्या काळात बऱ्याच लोकांनी बौद्ध धर्म स्वीकारला. उदाहरण म्हणून ग्रीक राजा मिन्दीर याचे नाव सांगता येईल. हा राजाचे धम्मदीक्षा घेतली व आपले 'मिन्दि' हे नाव धारण केले. या काळात बौद्ध धर्माचा प्रचार व प्रसार अनेकांनी केला व आपले बहुसंख्य बागदान बौद्ध धर्मासाठी दिले. त्यामध्ये मुकुंदत, कुजान राजा कनिष्क, अश्वघोष, नागार्जुन, आसा ही नावे उल्लेखनीय आहेत. असा सर्व महान विभूतींनी बौद्ध धर्म संपूर्ण विश्वात प्रसरला पाहिजे यासाठी प्रयत्न केले.

बौद्ध तत्त्वज्ञानाची मुळात गौतम बुद्धांचाच आहे. सिद्धार्थ गौतम हे बुद्ध तत्त्वज्ञानाचे प्रवर्तक आणि प्रणेता आहेत. बुद्धांचाच मानवी चिंतनामध्ये जागतिक क्रांती घडून आली व जीवनाकडे पाहण्याचा एक नवा दृष्टिकोन मानवजातीला प्राप्त झाला. म्हणून बुद्धांच्या विचारांचा व त्यांच्या तत्त्वज्ञानाचा परिणाम तात्कालीन जनसमुदायावर झालेला दिसून येतो. परंतु 12व्या शतकापासून बौद्ध धर्म लुप्त होत गेला आणि हिंदू धर्माचा प्रसार झाला. देवाच्या नावावर सामान्य लोकांना आपल्या अधिकारापासून वंचित ठेवण्याचे मोठे पद्धत मुरू झाले होते. त्यावेळी या विश्वात डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या विचारांचा उदय झाला व त्यांनी निश्चय सांगितले, 'हिंदू धर्म विषमतेवर आधारित आहे. जो धर्म मानसाला मानसापासून दूर करतो तो धर्म काय कामाचा?' डॉ. बाबासाहेबांना धर्म पाहिजे होता तो म्हणजे समता, बंधुता, स्वातंत्र्य व अधिकाराचा. म्हणून त्यांनी मानवाच्या हक्काचा, शांति, समाधानाचा बौद्धधर्म स्वीकारला. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी 1935 मध्ये येवला या ठिकाणी धर्मातराची घोषणा केली व बौद्ध धम्माला पुनर्जीवन प्राप्त झाले. पुढे 14 ऑक्टोबर 1956 ला नागाची भूमी नागपूर येथे बौद्ध धर्माची दीक्षा घेतली. हा धम्मदीक्षेचा मोहळा इतिहासात 'न भूतो न भविष्यति' असा ठरला. ज्या अध्याने वर्तमानकाळात बौद्ध धर्माची मुळात झाली व ती मुळात केली डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांनी. म्हणून त्यांना दीनदलितानाचा मसिहा व स्त्रियांचा उदारकर्ता म्हटले जाते.

1500 -
1000
1000

'धम्मधर' स्मरणिका २०२३
'Dhammadhar' Souvenir 2023

अतिथी संपादक
आद. डॉ. भीमराव यशवंतराव आंबेडकर

○ संपादक

प्रा. बापूसाहेब शोतकुमार गायकवाड
धम्मभाष : ९८५६७४४६९
'बाधमली', सुभेदार रामजी नगर, लाहूर-४१३ ५१२

डॉ. लहू दिगंबर याधमारे
धम्मभाष : ९८२३८२७४३८
'तयागत', सुभेदार रामजी नगर, लाहूर-४१३ ५१२

सह संपादक

आयु. किशोर वजरंग जोहरे, छ. सभाजीनगर
धम्मभाष : ९३२५७४२९७९

प्रकाशक

भारतीय बौद्ध महासभा
शाखा - छ. सभाजीनगर (औरंगाबाद) जिल्हा शाखा

अक्षरजुळणी व मुद्रण

युगप्रवर्तक प्रकाशन, बाभळगाव, ता. जि. लाहूर, मो. ९३७३८५४४२६

ISBN

978-81-937477-7-3

दानमूल्य - रु. 150/-

टीप : 'धम्मधर' स्मरणिका २०२३ अर्धीत प्रकाशित लेखामध्ये व्कल इंगलेजी मने बाबंदित लेखकाची वैदिकितिक अचुन, लयास संपादक, मुद्रक तथा संपोडन समिती बाहगत जमनीलय जसे नाही.

१	१
२	३
३	३
४	७
५	९
६	२
७	३
८	१
९	४

१०	बी.ट्टसभ अरु जग्या संकल्प - एक दृष्टिकोन - डॉ. वी. वा. द. सोनवणे	१० - ११
११	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे पाली, इंग्रजी बी.ट्ट साहित्य - एक इतिहास - डॉ. प्रमोद बाबासाहेब सोनवणे	११ - १४
१२	पंचशील समाजातील अविष्ट घटना शोधविश्वासाचा एक मार्ग - डॉ. बाबासाहेब सोनवणे	१५ - १६
१३	सत साहित्य आणि बी.ट्ट तत्वज्ञान - डॉ. लक्ष्मीबाई	१६ - १८
१४	धम्मजाती हेच सामाजिक परिवर्तनाचे मूळ आहे ! - डॉ. एस. नरसिंहे	१८ - १९
१५	धम्मजातवट आणि बौद्धांचा विकास - डॉ. जयशंकरराव शिंदे	१९ - २४
१६	धम्मिक अराण्याचा अर्थ - अमित भागवती	२५ - २८
१७	भारतवाट्याचे लेणी वैभव... - आयु. लीट्ट मनोहर सावंत	२९ - ८६
१८	चतुरस्र प्रज्ञेचे पत्रकार व संपादक- डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर - प्रा. डॉ. श्यामसुंदर मिरजकर	८५ - ९२
१९	माझा धम्म : मी कोठे आहे? - सुभाष एन. भिसे	९३ - ९८
२०	बुद्धांच्या तत्वज्ञानातील आदर्श भार्या - आयुनि. सुवर्णा रोहिदास सोतापे	९९ - २०२

धम्म चळवळ आणि स्त्री मानसिकता

डॉ सविता घोखोबा किर्ने-उवाळे

नागूर

चळवळ हा एक विचार आहे. एका विचाराने जेव्हा माणसे एकत्र येतात आणि वैचारिक दृष्टीने विचार करून व्यवस्थेविरुद्ध आंदोलन करतात, तेव्हा त्या आंदोलनाला चळवळीचे रूप प्राप्त होते. चळवळ म्हणजे जनजागृती, प्रबोधन ठरते. एका दृष्टीने चळवळीमध्ये परिवर्तनाचा विचार असतो. हा विचार बुद्धकाळापासूनच रूढ झाला. मानवी चित्तनामध्ये कालोघात जनजागृती व उदारी घडून आली. मानव जीवनाकडे पाहण्याचा एक नवा दृष्टिकोन मानवजातीला प्राप्त झाला. संघट्ट अशोकाने आपल्या काळात बौद्ध लेणी, स्तूप, शिलालेख उभारून धम्मचळवळीला पुनर्जीवन दिले, परंतु यासोबत शतकापर्यंत ही धम्म चळवळ हळुहळु क्षीण होत गेली आणि याच कालावधीत वैदिक धर्माचा प्रचार व प्रसार झाला. शूद्रांना आपल्या अधिकारांपासून वंचित ठेवण्यात आले. त्यावेळी या विश्वात डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या विचारांचा उदय झाला. त्यांनी सर्व मानवजातीला संमितले की, "जो धर्म विषमतेवर आधारित आहे, जो धर्म माणसाला माणसापासून दूर करतो तो धर्म काय कामाचा?"

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या विचारांमधून धम्म चळवळ नवीन रूप नवा आकार धरू पाहून होती. डॉ. बाबासाहेबांचा धम्म म्हणजे समता स्वातंत्र्य बंधुता, हक्क व अधिकार सांगणारा होता. म्हणूनच तर डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी १९३५ ला धर्मातराची घोषणा केली व बौद्ध धम्म आणि धम्म चळवळीला पुनर्जीवित केले. पुढे २४ ऑक्टोबर १९५६ ला नागूर येथे धम्मदीक्षा घेतली, तेव्हा नागभूमी बौद्धमय झाली होती आणि तेव्हापासून पुन्हा एकदा संपूर्ण विश्वात धम्म चळवळीमुळे बौद्ध धर्माचा प्रचार व प्रसार झाला आणि याच घटनेला खऱ्या अर्थाने धम्म चळवळीचा उगम म्हणावा लागेल.

दुसरी महत्त्वाची घटना म्हणजे २ मे १९५० मध्ये डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या उपस्थितीत भगवान बुद्धांची २४९४ वी जयंती साजरी करण्यात आली. ही घटना धम्म चळवळीसाठी महत्वपूर्ण समजली जाते.

शास्त्र
असो
यया
बौद्ध
उदाह
चळव
राजा
व धम्म
बुद्धा

धर्मान
होते न
बौद्ध ध
मागने
भगवान
भिक्षुणे
झाल्या
मुद्धा उ
स्त्री अ
होत अ
धम्मार्थ
यासाठी
करायल
धम्मामे

सामाजि
बुद्धकाळ
समर्पित
विचार व

Chapter 1 in 1010 2018 1111

भारतीय संविधान समजून घेताना...

संपादक
डॉ. सर्जेराव पद्माकर
शोभा चाळके-म्हमाने

संवाद प्रकाशन, कोल्हापूर

1010 2018

भारतीय संविधान समजून घेताना...

संपादक

डॉ. सर्जेराव पद्माकर, शोभा चाळके-म्हमाने

Bhartiy Sanvidhan Samjun Ghetana...

Dr. Sarjerao Padmakar, Shobha Chalke-Mhamane

प्रकाशक

अनिल म्हमाने/शोभा चाळके

संचालक

संवाद प्रकाशन प्रा. लि.

- ८७३, क/२, सी बॉर्ड, सिटीथ्री प्लाझा,

राजाराम रोड, कोल्हापूर - ४१६००२

मो. ०९८२२४७२१०९, ०९८९०५५४३४०

Email-anilnimiti@gmail.com

प्रथमावृत्ती : १० नोव्हेंबर, २०१८

मुखपृष्ठ : गंगाधर म्हमाने

मुद्रक : मिरर ऑफसेट, कोल्हापूर

ISBN : 978-93-87322-09-7

स्वागतमूल्य : रु १२०/-

डॉ. सविता किर्ते-उवाळे

श्रीमती सुरीलादेवी देशमुख परिष्द महाविद्यालय, लातूर

मो. ९४२२९८८२३२

२६ जानेवारी १९५० हा दिवस भारतीय इतिहासात स्वर्णअक्षरांनी लिहिला गेला. कारण याच दिवशी डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी लिहिलेल्या भारतीय संविधानाची अंमलबजावणी झाली. आणि या देशातील सर्व मानव प्राणी गुलामगिरीच्या वेडीतून मुक्त झाला. भारतीय संविधानाने स्त्रियांना पुरुषांच्या बरोबरीने अधिकार मिळाले. मनुस्मृतीमध्ये मात्र स्त्री ही देवी किंवा दासीच म्हणूनच तिचा उल्लेख होत असे. त्याकाळी कितीही महिलांवर अन्याय अत्याचार झाला, तरी तिला आपली मर्यादा ओलांडण्याचा अधिकार नव्हता सर्वच महिला सामाजिक, धार्मिक, राजनितिक, पारिवारिक बंधनात अडकल्या होत्या. स्व आस्तित्व, स्वताची ओळख, आत्मविश्वास नव्हता. हे सर्व आजच्या महिलांमध्ये भारतीय संविधानामुळे निर्माण झाले. आहे. आजची महिला स्वातंत्र्य, समानता व सन्मानाने या युगामध्ये जगत आहे. तिचे मुळभूत प्रश्न बऱ्याच अंशी मिटलेले दिसून येतात. कारण महिला ही शिक्षणाने सज्जान झाली. तिला आपले अधिकार व हक्क यांची जाणीव झाली क्रांतीज्योती सावित्री बाई फुले यांना वाटत होत कि स्त्रिया शिकल्या पाहिजेत. त्यांच्यात आत्मविश्वास, धाडस निर्माण झालं पाहिजे. यासाठी प्रस्थापित व्यवस्थेला झुगारून दिलं पाहिजे. व महिलांचे सक्षमिकरण झाले पाहिजे.

महिलांच्या सबलीकरण आणि सक्षमिकरणासाठी भारतीय संविधानातील तरतुद प्रत्यक्षात आणण्याची आवश्यकता आहे. ही संपूर्ण जबाबदारी कार्यपालिका, न्यायपालिका यांच्यावर आहे. आज आपण पाहतो, वाचतो महिलांची स्थिती बदलण्यासाठी सर्व व्यवस्था कार्यरत असतानाही महिलांवर अत्याचार होतात. आणि जोपर्यंत स्वतः महिला भारतीय संविधानाच्या योजना व कायद्यांचा अभ्यास करणार नाही तोपर्यंत हे असंच चालत राहणार आहे. डॉ. गेल ऑम्ब्रेट 'जोतीबा फुलें आणि स्त्री मुक्तीचा विचार' या पुस्तकात लिहितात, "स्त्रियांची गुलामगिरी कामगारांसारखी आहे. जसे कामगारांचे शोषण भांडवलदारांकडून होते. तसे स्त्रियांचे

2020/11/17
Chapter 12
12/17

ओबीसी : काल, आज आणि उद्या

संपादक
प्राचार्य डॉ. सुरेश बाघमारे
डॉ. सविता कितें

संवाद प्रकाशन, कोल्हापूर

14 शी...

दलित, मुस्लिम, ओ. बी. सी. समाजातील स्त्री आणि अंधश्रद्धा

डॉ. सविता किर्ते (उद्याळे)

"ऐसे कैसे जाले भौदु । कमं करोनि म्हणती साधु ।
अंगा लावुनिवा राख । डोळे झाकूनी कांस्ती पाप ।
दावुनि घेराण्याची कळा । भोगी विषयाचा मोहळा ।
तुका म्हणे सांगो किती । जडो तयारी संगती ।"

संत तुकाराम म्हणतात, फेचळ शरीरावर भगव्या रंगाचे पम्बू परिधान केल्याने तो खरा साधू होत नाही, किंवा अंगाला भस्म लावल्याने डोंगो, पाखंडो, म्याची भावनेने बरबटलेला व्यक्ति खरा साधू नसतो; म्हणून अशा प्रदर्शन करणा-या साधू पासून आपण दुर राहिले पाहिजे, हा संदेश संत तुकाराम महाराज देतात. परंतु सर्वच समाजातील स्त्रिया डोळसपणे विचार न करता अशा व्यक्तिंवर विश्वास ठेवतात आणि डोंगो साधूच्या पडयंत्रात पूर्णपणे अडकल्या जातात. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांनी हिंदू कोड बिल आणून भारतातील स्त्रियांना हजारो वर्षांच्या गुलामगिरीतून मुक्त करून समानतेचा अधिकार दिला. त्याच अधिकाराच्या व हक्काच्या माध्यमातून स्त्री स्वतंत्र विचारसरणीची बनली. प्रत्येक गोष्ट मनासारखी करण्यासाठी तिचे प्रयत्न व त्यातून आलेली निराशाजनक स्थिती आणि हतबल होऊन मानसिक गुलामगिरी स्वीकारून आपोआपच अंधश्रद्धेच्या मार्गाने जाऊन स्वतःला संपवण्याचा प्रयत्न आज स्त्री करत आहे. असा प्रयत्न ती वेगवेगळ्या पद्धतीने करत असते. परंतु या ठिकाणी स्त्रीचा इतिहास, तिचा सन्मान व तिने स्वीकारलेली अंधश्रद्धा या दोन भागात स्त्रीच्या विचार प्रवृत्तीवर प्रकाश टाकण्याचा प्रयत्न करण्यात आला आहे.

1. दलित, मुस्लिम, ओ. बी. सी. समाजातील स्त्रियांसाठी डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांनी केलेले कार्य

भारतासारख्या देशात धर्माच्या नावाने स्त्रियांवर हजारों वर्षांपासून लादलेली गुलामगिरीची बंधने तोडण्यासाठी ज्यांनी अपार मेहनत घेतली त्यामध्ये प्रथम क्रमांक

फणीश्वरनाथ रेणु

का साहित्य
संदर्भ और प्रकृति

Chapter 17

Book 1

संपादन

डॉ. सतीश यादव
डॉ. संतोष कुलकर्णी
डॉ. रणजीत जायव
डॉ. हणमंत पवार

कणीश्वरनाथ रेणु की कहानियों में व्यक्त ग्रामीण कलाकार (विशेष संदर्भ : रसप्रिया और टेस कहानी)

डॉ. हरिश्चंद्र पोखरीवाल सिन्हा

औद्योगिक कहानी के प्रसंग के रूप में कणीश्वरनाथ रेणु का नाम बहुप्रसिद्ध है। हिंदी कहानी के क्षेत्र में नई धारा का प्रवर्तन उनकी द्वारा ही हुआ है जिसे औद्योगिक के रूप में स्वीकार किया गया है। अतः औद्योगिकता और औद्योगिक उपकरण कहानी का प्राथम रेणुजी से ही माना जाता है। रेणुजीने अपने कथामाहिक्य के माध्यम से औद्योगिक अर्थात् नयी शक्ति को समुद्र किया है। रेणुजी सज्जन कथाकार माने जाते हैं। उन्होंने साधारण को अपने साहित्य का आधार बनाया है। ऐसे "प्राचीन भारतीय शास्त्रों में जन-जीवन को धार इकाइयों में विभाजित किया गया है— नगर, ग्राम, अरण्य, और वन। सभ्य, सुसंस्कृत जन- जीवन नगर है, इसके बाद गाँवों का जीवन है। अरण्य ग्रामों और वनों के बीच के जन जीवन को कहा गया है"। रेणुजी को ग्रामों की प्रति बदलने से ही आकर्षण रहा है। उनकी कहानियाँ भारतीय गाँवों का प्रतिनिधित्व करती हैं। उसीतरह कहानी में चित्रित पात्र पूर्ण विश्वव्यवस्था के साथ ग्रामीणता को प्रस्तुत करते हैं। जिसतरह स्वयं रेणुजी अपने घरती में साथ जुड़े रहते हैं उसीतरह उनके पात्र भी अपनी जमीन और धरती से जुड़े रहते हैं। अश्वमेठी रेणुजी संबंध में कहते हैं, "रेणु की शक्ति घरती के साथ उनका संबंध है, जिसके कारण मैंने उन्हें घरती का धनी कहा है"।

रेणु जी ने अपनी कहानियों में ग्रामीण वातावरण और पिछड़े हुए लोगों के जीवन को दर्शाया है। वास्तव में प्रेमचंद की परंपरा को रेणुजी ने पुनर्जीवित किया

320 :: कणीश्वरनाथ रेणु का साहित्य : संदर्भ और प्रकृति

... और एक नया
... की विशेष
... की ही नहीं
... के विचारों से
... है - औद्योगिक
... नगर, नगर नगर
... एक नया अर्थ को
... उनके साथ होने है -
... ही कहानियों में इस
... औद्योगिक, घरी के
... साधारण पात्र के
... साधारण जीवन को
... ही सकता है रेणु
... एक एक एक एक
... बदन पर रेणुजी की
... रेणु जी सुख
... इतिहास देखता है, मु
... अपने भूमि का है।
... इकाइयों का प्रतिनि
... है। रेणुजी का जीवन
... उनकी दुनिया है और
... ही जो सगीत है वह
... है। स्वयं रेणुजीने खु
... केरों को रेणुने पहला-
... प्रकार चित्रित किया
... कला और कला
... जीवन के भीतर हाथ
... उनकी आत्मीयता का
... की सचुरी, नात पात्र
... रसप्रिया और टेस का
... करने का प्रयास है।

शेक 2022-23

chapters in books

हिंदी साहित्य और समाज

संपादक

प्रा. डॉ. सतीश विजय येरावार

प्रा. डॉ. चंकट अमृतराव खंदकुरे

1. ५
।
दे

बाधराय तरे के विषय में समाज	82	उपन्यास का
-डा. बाधराय गजाननराय जोशी		-डा. ५
महिला शिक्षिकाओं के साहित्य में बुद्धि के स्तर	88	विकास में
-डा. पुष्पा गोविंदराय सायकवाड		-डा. ४
औद्योगिकता की शोधी मटक : पत्नीश्वरराय रेणु	96	आदिवासी वि
-डा. काकासाहब शंसायकवाड 'सक्ति'		-डा. ३
निराला के काव्य में राष्ट्रभ्रम की अभिव्यक्ति	102	गदुल साहित्य
-डा. डॉ. पी.एम. भुषणे		-डा. २
संत वैराग्य के काव्य की सामाजिकता	109	प्रतिरोध की :
-डा. डॉ. एम.डी. इगोले		-डा. ३
स्वातंत्र्य आंदोलन में हिंदी कवियों का योगदान	115	आधुनिकता
-डा. सुधीर गोरेणाराय राय		-डा. ४
स्मृति का पुष्पा के काव्य में अभिव्यक्त दलित संवेदन	117	नई शिवा की
-डा. डॉ. गदुल पुंड्रिकराय वाधवाणे		-डा. १
२१वीं सदी की हिंदी कविताओं में आदिवासी विमर्श	123	घर में जेठ वि
-डा. डॉ. भगवान कदम		-डा. १
पेरिप्लस धरातल पर दलित साहित्य	127	निरोधित उप
-डा. अर्चना धंदकार वाकी		-डा. १
वर्तमान मीडिया के परिदृश्य में औसतकाश वार्षिक की कहानी	132	हिंदी पद्य स
'जगल की रानी' का अनुशीलन		-डा.
-डा. पाटिल माधव सुभाषराय		हिंदी में अद्
हिंदी साहित्य में महिला कथाकारों का योगदान	137	-डा.
-डा. डॉ. संजय गडपायले		शंकर शंभ :
मराठी में हिंदी में अनुवादित आत्मकथा में पुस्तक जनजातियों का चित्रण	142	-डा.
-डा. शिवाजी नागोका भटनगे		हिंदी उपन्य
'मुझे पीढ़ धारण' उपन्यास में वस्तुसंबंधी मूल्य	146	-डा.
-डा. डॉ. सविता घोखोका किले		'सन्वासाय'
परागत कृत उपन्यास दादा कामरेड : नारी विमर्श	150	-डा.
-डा. एकतारे धंदकार नरसायण		हिंदी आदि
हिंदी उपन्यासों में विविध आदिवासी स्त्री जीवन	154	-डा.
-डा. डॉ. राम दगडू खलत्रे		सुगीला टा
		-डा.

'मुझे चाँद चाहिए' उपन्यास में वस्तु संबंधी मूल्य

डा. डी सविता चौधरी

श्रीमती मुनीलादेवी देशमुख,
परीक्षक महाविद्यालय, गान्धी

भारतीय संस्कृति की सारवाच्यता मूल्यविहित रही है। दया, क्षमा, शक्ति, सहयोग, उदारता, प्रेम, सौहार्द, संतुष्ट आदि उदात्त मूल्य संस्कृति की आत्मा है। इनसे मूल्यों के कारण भारत देश विश्व के मध्य पर आ जाता है। मूल्य एक ऐसी धारणा है जो जीवन की गति प्रदान करने मानव को विशिष्ट अधरणा के माध्यम से आत्मोन्नतियों की ओर अग्रसर करने वाला और आर्थिक रूप से मानव जीवन को समृद्ध, सुख और प्रतिमान बनाने हुए आदर्श प्रस्तुत करता है। मूल्यों की अनिवादीता से भारतीय मध्य पुष्ट बनते हैं। भारतीय जीवन में मूल्य का महत्व अत्यन्त साधारण है क्योंकि हर समय में होने वाले परिवर्तनों के कारण मूल्य टूटने भी हैं और बनते भी हैं। इसी कारण मूल्य जीवन में अमूल्य बन जाते हैं और इसी की अनिवादीता की पहचान ही जाता है।

मनुष्य समाज ही मूल्यों को ग्रहण करता है। मनुष्य के व्यक्तित्व विकास के साथ ही मूल्यों को अपने जीवन में स्वीकार करने का प्रयत्न करता है। मूल्य समाज के प्रत्येक पर्यक के लिए आवश्यक है। भारतीय जीवन प्रणाली में धर्म, अर्थ, काम, मोक्ष, इन उदात्त मूल्यों का असाधारण महत्व है परंतु वर्तमान में इन मूल्यों की उपेक्षा की जा रही है इसका कारण यह है कि पश्चात्तय जीवन शैली अपनाते से ही मनुष्य अपने मूल्यों को भ्रष्टता की ओर ले जा रहा है। यहाँ तक मनुष्य में भौतिकवादी भोगपूर्ण प्रवृत्ति बढ़ने से उदात्त मूल्यों के प्रति उपेक्षा भाव निर्माण हुआ, फिर भी इन मूल्यों के कारण ही भारतीयता की पहचान ही जाती है। यद्यपि भारतीय संस्कृति की पहचान होती है। पश्चात्तय का प्रभाव होने पर भी भारतीय मूल्यों की आवश्यकता आज भी है। मूल्य मानव जीवन को श्रेष्ठ बनाते हैं।

मार्कण्डेय और रा. रं. बोराडे के साहित्य मे ग्रामीण परिवेश

डॉ. कुमार डी. बनसोडे

कमलेश्वर क उपन्यास एक अनुशीलन

डॉ. कुमार डी. बनसोडे

फणीश्वरनाथ रेणु

का साहित्य संदर्भ और प्रकृति

संपादक मंडल

डॉ. सतीश यादव
डॉ. संतोष कुलकर्णी
डॉ. रणजीत जाधव
डॉ. हणमंत पवार

तीसरी कसम का हिरामन

डॉ. कुमार बनसोडे

हिंदी कथासाहित्य में प्रसिद्ध आँचलिक कथाकार के रूप में फणीश्वरनाथ रेणु ने अपनी अलग छवि निर्माण की। हिंदी कथासाहित्य में प्रेमचंद ने जिस ग्रामीण यथार्थ को जिस गहराई से अभिव्यक्त किया है रेणु उसको आगे बढ़ाते हैं। रेणु का जन्म बिहार के पूर्णिया जिले में एक जमींदार परिवार में हुआ था। यह कारण है कि इनके रचना संसार में गाँव अंचल की यथार्थ स्थिति दिखाई देती है। "फणीश्वरनाथ रेणु के कथासाहित्य में बिहार प्रांत के व्यक्ति, समाज, उनकी रीतिरिवाज, लोकगीत, लोकनृत्य, लोकपरम्परा, लोकविश्वास उस अंचल की भाषा बोलनी आदि सभी को संजोकर प्राण प्रतिष्ठा की गयी है।" रेणु को ग्रामीण परिवेश की पूरी जानकारी होने के कारण ही वास्तविक छवि प्रकट करती है। रेणु को गाँव से अनन्य प्रेम था। परिणामवश वह गाँव में जाकर रहने लगे।

रेणु की आँचलिक कहानियों में अंचल की लोकसंस्कृति, लोकजीवन भाषा, आचार - व्यवहार, रूढ़ियाँ परम्पराएँ आदि का सजीव मार्मिक चित्रण हुआ है। रेणु की कहानियों में चित्रित आँचलिकता भारतीय संस्कृति को दर्शाती हैं। रेणु की प्रसिद्ध कहानियों में तीसरी कसम उर्फ मारे गये गुलफाम, रसप्रिया, तीर्थोदक, ठेस, लालपान की बेगम, टेबुल, संवदिया, अतिथि सत्कार, पंचलाईट आदि में गाँवों की मिट्टी की गंध का अनुभव होने लगता है। फणीश्वरनाथ रेणु ने गाँव के उपेक्षित जन - जीवन को कथानक का आधार बनाकर छोटे छोटे अनदेखे मनुष्य को साहित्य का केंद्रबिंदू बनाकर उनके चरित्र का अंकन किया है। उनकी तीसरी कसम उर्फ मारे गये गुलफाम कहानी में इसीप्रकार के एक गाडीवान का चरित्र चित्रित किया है। हिरामन चालीस साल का हट्टा कट्टा देहाती नौजवान गाडीवानी करता है। गाडीवानी ही उसके जीवनयापन का प्रमुख जरिया है। हिरामन को

सामन का
ध्यान

स्वाधीनता आंदोलन और भारतीय साहित्य

संपादक :
प्रो. डॉ. राजीव जाधव
सहसंपादक :
प्रा. डॉ. दिलीप गुंजरी, प्रा. राजेश विधुते

डॉ. अंबादास देशमुख जी की भाषा- शिक्षण विषयक दृष्टि एवं चिंतन

डॉ. कुमार बनसोडे

डॉ. अंबादास देशमुख जी मराठवाडा में भाषाविज्ञान के विशेषज्ञ के रूप में प्रसिद्ध हैं। इन्होंने एक ओर भाषाविज्ञान के सिद्धांतों का प्रतिपादन किया है तो दूसरी ओर हिन्दी भाषा का वैज्ञानिक अध्ययन भी प्रस्तुत किया है। भाषा विज्ञान पर सृजन कार्य करना इतना आसान काम नहीं है। किन्तु इनका भाषा पर जबरदस्त अधिकार था। इन्होंने समाजभाषा विज्ञान पर भी लेखन कार्य किया है। इनकी 'भाषिकी, एवं हिन्दी भाषा तथा भाषा शिक्षण' नामक बहुत चर्चित पुस्तक है। यह पुस्तक तीन भागों में विभाजित है। 1. भाषिकी एवं हिन्दी भाषा, 2. समाज भाषा-विज्ञान, 3. भाषा शिक्षण

भाषा शिक्षण :

भाषा शिक्षण एवं भाषा विज्ञान का गहरा सम्बन्ध है। दोनों का सम्बन्ध भाषा की अंतःरचना के साथ जुड़ा है। भाषा विज्ञान जहाँ भाषाओं का वर्णन करता है, वहाँ भाषा शिक्षण उसे कक्षालय तक पहुँचाने का कार्य करता है। भाषा शिक्षण का पाठ्य सामग्री के साथ अटूट सम्बन्ध है। भाषा शिक्षण के लिए न केवल अध्यापकों का प्रशिक्षित तथा नीवनतम शिक्षण पद्धतियों से परिचित होना जरूरी है अपितु सामग्री चयन भी छात्रों की समझ के अनुरूप होना चाहिए। बालक को जब भाषा का सामान्य बोध होने लगता है तब उसे स्कूल भेज दिया जाता है। इसके बाद वह लिखना-पढ़ना धीरे धीरे सीख लेता है। कक्षा की प्रगती के साथ वह भाषा के चारों कौशल-श्रवण, वाचन, भाषण और लेखन भी प्राप्त करता है। भाषा की जानकारी प्राप्त करने के लिए उपर्युक्त चारों कौशल में निपुणता आवश्यक है।

मातृभाषा :

शारीरिक तथा मानसिक दृष्टि से नवजात शिशु जन्म के लगभग छह माह बाद अपनी मातृभाषा का धीरे-धीरे आकलन करने लगता है। वह जैसे उम्र के साथ बढ़ता है वैसे वैसे परिवार तथा पास-पड़ोस के लोगों से अपनी मातृभाषा का अर्जन करता है। इसप्रकार से बिना स्कूल गये एक छोटा बच्चा घर में ही पहली मातृभाषा सीख लेता है। वह औपचारिक शिक्षा से मातृभाषा सीख लेता है। मातृभाषा का शाब्दिक अर्थ है- वह औपचारिक शिक्षा से मातृभाषा सीख लेता है। मातृभाषा का शाब्दिक अर्थ है- 'माता के मुख से निसृत वह भाषा जिसे शिशु भाषा सीखने की प्रक्रिया प्रारंभ करता है। मातृभाषा का रूप क्षेत्रीय बोली का रूप हुआ करता है। उदाहरण स्वरूप जैसे पश्चिमी

**STYLISTIC STUDY OF
JOHN KEATS' SELECT ODES**

DR. PANDURANG DHONDIRAM SHITOLE

This reference book is the published form of author's
Ph.D Thesis, which is titled as
Stylistic Study of John Keats' Select Odes

Author : Dr.Pandurang Dhondiram Shitole

© Author

December 2022

Type setting and cover page:
Dr.Nandkumar N.Kumbharikar
09403909783

Price: 570 ₹

ISBN - 978-81-955914-6-6

Published and Printed by
Aryavansh Publication,
shastrinagar,cidco,
Aurangabad . (M.S.) India Pin 431001.
EMAIL – aryavanshpublication@gmail.com

Dr. Pandurang Dhondiram Shitole
 Head & Associate Professor
 Department of English
 Smt. Sushildevi Deshmukh Senior College, Latur

Dr. Pandurang Dhondiram Shitole has been working in Manjara Charitable Trust's Smt. Sushildevi Deshmukh Senior College, Latur since 1994. He is a recognized PG teacher and Research Guide in English. Presently, five research scholars are pursuing Ph. D. under his supervision. Several research papers and articles (in national and international journals) and research papers in national and international journals. He is a member of the following organizations: Member, Board of Studies in English, Smt. Sushildevi Deshmukh Senior College, Latur.

Published and printed by
Aryavansh Publications,
 shastrinagar, cideo,
 Aurangabad . (M.S.) India Pin 431001.
www.aryavanshpublications.com

THE THEME OF EXPECTATION IN
MUKERAJANANDI'S COOLIE
AND UNTOUCHABLE

Dr.Pandurang Shitole

... is published for of author's M.Phil
dissertation, which is titled as The Theme of Exploitation in
Mulik Raj Anand's Coolie and Untouchable

Author : Dr.Shitole P.D.

© Author

First Edition : November 2022

Type setting and cover page:
Dr.Nandkumar N.Kumbharikar
09403909783

Price: 390 ₹

ISBN 978-81-955914-5-9

Published and Printed by
Aryavansh Publication,
shastrinagar,cidco,
Aurangabad . (M.S.) India Pin 431001.
EMAIL – aryavanshpublication@gmail.com

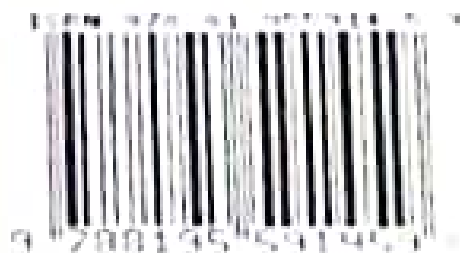

Dr. Pandurang Dhondiram Shitole
Head & Associate Professor,
Department of English,
Smt. Sushiladevi Deshmukh Senior College, Latur (M.S.)

About Author:

Dr. Pandurang Dhondiram Shitole has been working in Manjara Charitable Trust's Smt Sushiladevi Deshmukh Senior College, Latur since 1994. He is a recognized PG teacher and Research Guide in English. Presently, five research scholars are pursuing Ph. D. under his supervision. Several research papers and articles are at his credit. He has presented research papers in national and international conferences. He has also attended training programmes as a resource person and chaired sessions. He has been Member, Board of Studies in English, Model Degree College, Hingoli of Swami Ramanand Teerth Marathwada University, Nanded.

Published and Printed by
Aryavansh Publication,
shastrinagar, cideo,
Aurangabad . (M.S.) India Pin 431001,
aryavanshpublication@gmail.com

सिम्बॉल ऑफ नॉलेज

: संपादक :

प्रा. डॉ. उत्तम तुकाराम गायकवाड
(एम. ए., पीएच. डी.)

सहयोगी प्राध्यापक, भूगोल विभाग प्रमुख,
श्रीमती सुशीलादेवी देशमुख महिला महाविद्यालय, लातूर

प्रा. डॉ. पुरुषोत्तम रामभाऊ मोरे
(एस्सी., बी. एड., पीएच. डी., बी. एम. सी. जे.)
प्राणीशास्त्र विभाग प्रमुख
कै. रसिका महाविद्यालय देवणी, जि. लातूर

Rajarshi Publication

ISBN: 978-81-956658-1-5
Published in April, 2022

12. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांची विकासाविषयीची धारणा 151
प्रा. डॉ. पी. ए. कांबळे
13. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे कृषी आणि उद्योगा विषयी 157
विचार
प्रा. डॉ. एम. डी. कच्छवं
14. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे शिक्षण क्षेत्रातील योगदान 164
प्रा. मोहन बाबुराव पन्हाण
15. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर: एक अर्थतज्ञ 174
डॉ. सुविता लिपराज गुजर
16. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे विविध क्षेत्रातील विचार 179
प्रा. पराग मुलीधर सपाटे
17. स्त्रियांचे उदारकर्ते डॉ. भीमराव रामजी आंबेडकर 192
प्रा. डॉ. पुरुषोत्तम रामभाऊ मोरे

१२. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांची विकासाविषयीची धारणा

डॉ. बी. ए. कावळे
इतिहास विभागप्रमुख,
श्रीमती सुशिलादेवी देगमुख
महाविद्यालय, लातूर

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर हे एक शिक्षणतज्ञ आणि प्रतिभाशाली अर्थतज्ञ होते, ज्यांचा दलित समाजाच्या कल्याणासाठी अतिशय स्पष्ट दृष्टीकोन होता, समाजातील दुर्बल घटकांच्या कल्याणासाठी त्यांचा अतिशय दूरदृष्टी होती. आंतरविद्याशाखीय दृष्टिकोन असलेले परोपकारी म्हणून ते आर्थिक विकासासंबंधी विविध संकल्पना विकसित करू शकले. डॉ. आंबेडकरांच्या पुण्यलेखनाची पद्धतशीरपणे समीक्षा करण्यात आली आहे, सध्याचा अध्याय हा या अभ्यासाचा महत्त्वाचा भाग आहे. डॉ. आंबेडकरांचे आर्थिक विचार 1950 च्या दशकातील आर्थिक परिस्थितीचे निरीक्षण करून त्यांच्या गंभीर संशोधन कार्यातून स्पष्ट केले जाऊ शकतात.

डॉ. बी.आर. आंबेडकरांचे विकासावद्दलचे विचार :

आज बाबासाहेब आंबेडकर हे दलित नेते, राज्यघटनेचे शिल्पकार, राष्ट्रनिर्माते, मानवाधिकार रक्षक, 'ग्लोबल आयर्कॉन' आणि भारताचे महान नेते म्हणून स्वीकारले जातात. त्यांनी मुख्य प्रवाहातील माध्यमे, शैक्षणिक आणि हुशार घटवादाच्या या प्रक्रियेत प्रबळ भूमिका वजावली आहे. परिणामी त्यांच्याकडे केवळ 'दलित नेता' म्हणून पाहिले जाते. डॉ. आंबेडकर मुलतः अर्थतज्ञ होते. त्यांची कारकीर्द दोन वेगळ्या टप्प्यांद्वारे वैशिष्ट्यीकृत होती: पहिला 1921 पर्यंत अभ्यासपूर्ण पुस्तकांचे योगदान देणारे व्यावसायिक अर्थशास्त्रज्ञ म्हणून आणि दुसरे राजकीय नेते म्हणून त्यानंतर 1956 मध्ये त्यांचे निधन होईपर्यंत, ज्या दरम्यान त्यांनी मानवी हक्कांचे रक्षणासाठी म्हणून महत्त्वपूर्ण योगदान दिले. अस्पृश्यांसाठी. डॉ. आंबेडकरांनी अर्थशास्त्रावर तीन अभ्यासपूर्ण पुस्तके लिहिली:

MANJARA CHARITABLE TRUST'S

SMT. SUSHILADEVI DESHMUKH MAHILA MAHAVIDYALAYA,
KHADGAON ROAD, LATUR - 413 512 (MAHARASHTRA)
(Permanently affiliated to Swami Ramanand Teerth Marathwada
University, Nanded)
NAAC GRADE: B* (CGPA: 2.51)

**NATIONAL LEVEL ONLINE SEMINAR ON 'WOMEN'S EMPOWERMENT: FROM
ANCIENT INDIA TO MODERN INDIA' on 8th MARCH 2023**

CERTIFICATE

This is to certify that Mr. / Ms. / Dr. / Prof. Dr. Kamble Balu Atmaram of Smt. Sushiladevi Deshmukh Senior College, Latur attended NATIONAL LEVEL ONLINE SEMINAR ON 'WOMEN'S EMPOWERMENT: FROM ANCIENT INDIA TO MODERN INDIA' on 8TH MARCH, 2023 organized by Internal Quality Assurance Cell (IQAC) on 8th March 2023. He / She has presented a paper on Tradition of Sati

Dr. B. S. Bhosale
CONVENER & IQAC Co-ordinator

Dr. Asha Munde
PRINCIPAL / CHIEF ORGANIZER

सतीप्रथा : भारतीय समाजव्यवस्थेला लागलेला एक कलंक

प्रा.डी. कांबळे पी.ए.

इतिहास विभागप्रमुख,

श्रीमती मुशिलादेवी वॉरन्ट महाविद्यालय, लातूर

पती मरण पावला असता त्याच्या प्रेताबरोबर आत्मदहन करणा-या स्त्रीला सती आणि या प्रवेला सतीप्रथा असे म्हणतात. सती हा संस्कृत शब्द आहे. सती याचा अर्थ सती ही फक्त आपल्या पतीची आहे, ती पतीव्रता आहे. आपल्या पती व्यतिरिक्त तीचा अन्य पुरुषाशी, काही एक संबंध नाही. सती प्रथेचा उल्लेख प्रथम पुराणामध्येच सापडतो. याचा अर्थ ही प्रथा प्राचीन असून जगातल्या निरनिराळ्या समाजात ती रूढ होती. यूनानी, नावे, मिथिषन, चीन, इ. देशांतील समाजामध्ये मोठ्या प्रमाणात ही प्रथा होती. व्यापाराच्या देवाण-घेवाणीतून या प्रथेचे अनुकरण भारतातील हिंदू समाजाने केले असावे असे मॉनिघर विल्यम्स यांनी म्हटले आहे.¹ या सती प्रथेने भारताच्या वायव्य सरहद्दीतून भारतात प्रवेश केला असावा. या सती प्रथेची सुरुवात इ.स.पू. तिस-या शतकात झाली. पण प्रत्यक्षदर्शनी मात्र भारतात इ.स. 510 च्या आसपास गुप्तकाळापासून सतीप्रथेचे पुरावे मिळतात.² श्रीमंत, जहांगीरदार, व्यापारी, अमीर-उमराव घराण्यामध्ये या प्रथेने मोठ्या प्रमाणात उग्र रूप धारण केलेले दिसते. भारतात मुस्लीम आक्रमणात सिंध, पंजाब, राजपुताना या परिसरात पतीच्या मृत्यूनंतर अनेक महिलांनी स्वतःचा जिव गमावलेला पहायला मिळतो. सती प्रथेप्रमाणेच जोहरप्रथा सुद्धा मोठ्या प्रमाणात दिसून येते. दक्षिण आशियातील राष्ट्रात देखील सतीप्रथा असलेल्यात असलेची दिसते.³

सतीप्रथेच्या निर्मितीमागे अनेक कारणे परंपरा असाव्या परलोकात पतीचे पुनर्मीलन व्हावे, हा एक मोठा हेतू त्यामागे दिसतो. नुबेलुंग या प्राचीन जर्मन महाकाव्यात पती व पत्नीचे परलोकात मीलन व्हावे या उच्छेने पत्नी चितेत उडी घेत असे असा उल्लेख आहे.⁴

मृताला परलोकात त्याच्या आवडत्या वस्तूंची गरज भासेल म्हणून त्या वस्तू मृताबरोबर

ISBN - 978-81-948515-5-4

साहित्यप्रतिभेचा सूर्य
अण्णा भाऊ साठे

परिचय

Lecturer
Smt. S. D. Ekwar College
LATUR

संपादक
शशिधरशंकर कसबे
डा. संग्राम टेकले

६०. अण्णा भाऊंच्या कादंबरीतील नायिका

डा. डॉ. विश्वरूपभा संवकाडे

इतिहास विभाग, श्रीमती सुमित्रादेवी इंग्लिश कॉलेज, सांगर

अण्णा भाऊ साठे यांच्या साहित्य या पुस्तकातल्या प्रत्येक नायिकेला संवेदनशील इतिहासाचा संवेदक असण्याची संधी आहे. अण्णा भाऊ साठे हे अण्णा भाऊ साठे यांच्या साहित्यातल्या प्रत्येक नायिकेला संवेदनशील इतिहासाचा संवेदक असण्याची संधी आहे. अण्णा भाऊ साठे हे अण्णा भाऊ साठे यांच्या साहित्यातल्या प्रत्येक नायिकेला संवेदनशील इतिहासाचा संवेदक असण्याची संधी आहे.

- विश्व व्यापारी जनाणा, तुम कठिनी बंदनी
- काल तेजाशाचा मूर्ति अपिला। हा जी।
- अपिला भुषुजी मोडकटागाल। हा जी।
- टिळक, गांधी, अण्णाभाऊ। म. सुले, सावरकर, अंबेडकर। हा।

- उद्याला पारतंत्र्य होले विलयला। हा जी।
- आपली कलेंचे हो दास। कळ अशांनाच दास।
- दाहूनी कलाकारांना। हा जी।
- अण्णा भाऊ साठे। भुषुजी लोकनाटयाला। हा जी।

अशा पादत्रांनी अण्णा भाऊ साठे यांनी वीरता गण विद्वान संपूर्ण विद्वान बनवून दिली आहे.

संदर्भग्रंथ सूची :

१. डॉ. शुकलेशकर शिवाजी (संपा), जलपत्रक अण्णा भाऊ साठे, २०१०।
- अण्णा भाऊ साठे कला अकादमी व संशोधन केंद्र, प्रकाशनात, २०१०।
- आधुनी, ऑगस्ट २००८।
- डॉ. साठे अण्णा व इतर (संपा.) लोकसाहित्य अण्णा भाऊ साठे यांच्या। २०१०।
- महाराष्ट्र राज्य साहित्य आणि संस्कृतिक मंडळ मुंबई।
- डॉ. गुरुद कादुराव, अण्णा भाऊ साठे। कला संशोधन केंद्र, सांगर। २०१०।
- लोकसाहित्य, गृह मुंबई १९९९।

अण्णा भाऊ साठे यांच्या कादंबरीतल्या प्रत्येक नायिकेला संवेदनशील इतिहासाचा संवेदक असण्याची संधी आहे. अण्णा भाऊ साठे हे अण्णा भाऊ साठे यांच्या साहित्यातल्या प्रत्येक नायिकेला संवेदनशील इतिहासाचा संवेदक असण्याची संधी आहे. अण्णा भाऊ साठे हे अण्णा भाऊ साठे यांच्या साहित्यातल्या प्रत्येक नायिकेला संवेदनशील इतिहासाचा संवेदक असण्याची संधी आहे.

अण्णा भाऊ साठे यांच्या कादंबरीतल्या प्रत्येक नायिकेला संवेदनशील इतिहासाचा संवेदक असण्याची संधी आहे. अण्णा भाऊ साठे हे अण्णा भाऊ साठे यांच्या साहित्यातल्या प्रत्येक नायिकेला संवेदनशील इतिहासाचा संवेदक असण्याची संधी आहे. अण्णा भाऊ साठे हे अण्णा भाऊ साठे यांच्या साहित्यातल्या प्रत्येक नायिकेला संवेदनशील इतिहासाचा संवेदक असण्याची संधी आहे.

SSR Preparation : Understanding the Recent NAAC Process
Author - Dr. Karajgi Malikarjun Baburao

ISBN -978-81-951586-4-5

Aruna Prakashan, Latur
103, Omkar Complex - A,
Ausa Road, Latur. Mo. 9421486935

Copyright © Authors 2021

First Edition : June 2021

Offset : Arty Offset, Latur

Front Page Design : Viru Gulve

Price : Rs. 120/-

Note : All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, distributed or transmitted in any form or by any means, including photocopying, recording or using electronic or mechanical methods, without the written permission of the publisher and the Author.

Dedication
Dedicated

To

Dr. Ganesh Hegde, Adviser, NAAC who has taken painstaking efforts for the Quality assurance and enhancement of HET's in India.

My dearest parents, Baburao and Sarawati, for their unconditional love, support and blessings.

The partition of India is a historical event; it is thoroughly discussed in the field of literature. Various studies of research have been carried out by many eminent scholars. There are many novels, articles, books, research papers and thesis written on the theme of partition and justice. There are many works which are mainly centered on the novel by Chaman Nahai, Bhusham Sahani, Bapsi Sidhwa, Bhisham Sahani and Salman Rushdie to this date but no full length study of Politics of Partition covering the selected novels like Azadi, Tamas, Ice Candy Man, Train to Pakistan and Shame. The present study will add a step further in the research done by various scholars in this field. This study is with special reference to the novels of Chaman Nahai's Azadi, Bhisham Sahani's Train to Pakistan, Bapsi Sidhwa's Ice Candy Man, Khushwant Singh's Train to Pakistan and Salman Rushdie's Shame from the historical and political partitions lines.

Mallikarjun Karajgi
Sangmeshwar Morge

Politics of Partition: A Critical Study

(with special reference to Chaman Nahai, Bhisham Sahani, Bapsi Sidhwa, Khushwant Singh and Salman Rushdie's novels)

Mallikarjun Karajgi, Sangmeshwar Morge

Dr. Mallikarjun Karajgi is Research Supervisor, Associate Professor and Head of the Department of English, Smt. Sudakshina Dandekar's Sanshodhan College, Latur, Maharashtra, India.
Dr. Sangmeshwar Morge is Junior Lecturer, Lal Bahadur Shastri Mahavidyalaya, Satara, Maharashtra, India.

DEDICATION

Dedicated

To

Hon. Vilasraoji Deshmukh, Former Union Minister,
Government of India, former Chief Minister of Maharashtra and
Founder of Mariya Charitable Trust, Latur

Hon. Shikshan Maharshe Late Dr. Bappu Sahankar,
Founder Shri Swami Vivekanand Shikshan Sansha, Kolhapur

Our dearest parents for their unconditional love, support
and blessings.

Politics of Partition : A Critical Study

**Authors - Dr. Mallikarjun B. Karajgi
Dr. Sangmeshwar Morge**

ISBN-13 : 978-620-4-21186-2

ISBN-10 : 6204211862

EAN : 9786204211862

Publishing House :

LAP LAMBERT Academic Publishing

Website : <https://www.lap-publishing.com>

Managing Director : Dr. Philipp Q. Muller

Address :

Republic of Moldova, Chisinau-2068,
str. A. Russo 15, of. 61

Published on : 2021-10-18

Price : 76.90 €

मांजरा चॅरिटेबल ट्रस्टद्वारा संचालित,
श्रीमती सुशीलादेवी देशमुख वरिष्ठ महाविद्यालय, लातूर

भेकद्वारा पुनर्मुल्यांकन दर्जा B++ (C.G.P.A. 2.80)

ISO 9001: 2015 मानांकन प्राप्त

(संलग्नित : स्वाधी सामान्य शीर्ष महाउपाहा विद्यापीठ, नांदेड)

(Website: <http://www.sushiladevicollegelatour.com>)

भा.दिलीपरावजी देशमुख
अध्यक्ष

डॉ.अजय पाटील
प्राचार्य

जा.क्र. श्री सुदेवमला/2021-22/77

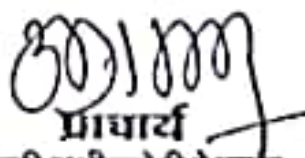
दि. 19.07.2021

प्रति,
भा.डॉ.करजगी एम.पी.
समन्वयक - आय.पयु.ए.सी.
इंग्रजी विभाग
प्रस्तुत महाविद्यालय.

विषय :- प्राचार्य पदाचा कार्यभार सुपूर्द करणेबाबत.

उपरोक्त विषयानुषंगाने कळविण्यात येते की, मी दि. 20 जुलै 2021 ते 24 जुलै 2021 पर्यंत माझ्या वैयक्तिक कामामुळे महाविद्यालयात उपस्थित राहू शकत नाही. तरी माझ्या अनुपस्थित प्राचार्य पदाचा कार्यभार आपल्याकडे सुपूर्द करित आहे. आर्थिक आणि सहसंचालक कार्यालय पत्रव्यवहार चगळता आपण पूर्ण वेळ महाविद्यालयात उपस्थित राहून कामकाज सुरळीतपणे पार पाडावे.

प्रत :-
भा.अध्यक्ष साहेब,
मांजरा चॅरिटेबल ट्रस्ट, लातूर.

आपला,

प्राचार्य
श्रीमती सुशीलादेवी देशमुख
वरिष्ठ महाविद्यालय, लातूर

**Swami Ramanand Teerth
Marathwada University, Nanded**

Directorate of Distance Education

Master of Arts I Year

* English *

Block 2: Structure of Modern English Grammar

**Swami Ramanand Teerth
Marathwada University, Nanded**

Directorate of Distance Education

Master of Arts I Year

* English *

Block 2: Structure of Modern English Grammar

Index

Unit No.	Name of Block	Name of Writer	Page No.
1	Elements of Grammar	Dr. L. V. Padmarani Rao	01
2 ✓	Nouns & Noun Phrase	Dr. Mallikarjun Karajgi ✓	27
3	Verbs & Verb Phrase	Dr. Mahebubkhan Pathan	59
4	Other Phrases in English	Dr. L. V. Padmarani Rao	110
5	Compound and Complex Sentences	Dr. Ramakant Kasture	153
6	Word Formation (Morphology)	Dr. Laxman Jogdand	173

**Swami Ramanand Teerth
Marathwada University, Nanded**

Directorate of Distance Education

Master of Arts I Year

* English *

Block 1: Phonetics and Spoken English

Index

Unit No.	Name of Block	Name of Writer	Page No
1	Speech Mechanism Language and Communication	Dr. Dayanand Mane	01
2	Note on Phonology & Phonetic Transcription	Dr. Maheubkhan Pathan	36
3	The Syllable & Syllable Strength	Dr. L. V. Padmarani Rao	68
4 ✓	Accent & Rhythm in Connected Speech	Dr. Mallikarjun Karajgi ✓	90
5	Intonation	Dr. L. V. Padmarani Rao	108
6	The Words in Connected Speech	Dr. Maheubkhan Pathan	123

S.R.T.M. UNIVERSITY, NANDED

स्व.स.ती.म.विद्यापीठ, नांदेड

Swami Ramanand Teerth Marathwada University, Nanded

Directorate of Distance Education, Vishnupuri, Nanded 431606 (MH)

Phone: 024626229144 | E-mail: decsrtmun@gmail.com

Website: www.srtmun.ac.in

SOUTH ASIAN STUDIES

Issues and Themes

For
W. Gutte

INDEX

1.	Liberated and Self-Determined Women in Shobha De's Snapshots	01
2.	Postcolonial Feminist Literary Theory and South Asian Studies Dr. Mantha Padmabandhavi Prakashrao	05
3.	Dr. Kamlakar Gavane / Dr. Sheetal Gunjate Social Realism in "The Tale of a Mother Feeding Her Child"	09
✓ 4.	Dr. Deepmala Marotrao Patode Religious Radicalism in Taslima Nasrin's <i>Lajja</i> : A Critical Study	13
5.	Dr. Mallikarjun B. Karajgi / Dr. Vijayanand P. Bansode Diaspora, Alienation, Nostalgia and Memory: A search for Home in Chandani Lokuge's <i>Turtle Nest</i>	18
6.	Basavaraja C Configuration of History and Politics in Shashi Tharoor's <i>The Great Indian Novel</i> : A Critical Study	24
7.	Dr. S.T. Haibatpure Reflection of Diasporic Angst in Sunetra Gupta's <i>Memories of Rain</i>	29
8.	Dr. Vijaykumar Ganpatrao Pawar A Comparative Study of South Asian Diaspora and Western (African) Diaspora	32
9.	Sadhana Kallappa Patil Representation of Socio-Political Issues of Immigrants-Gorkhas and Nepales in Kiran Desai's <i>Inheritance of Loss</i>	35
10.	Kiran W. Gutte Socio-cultural Implications of Feminine Consciousness in the Fictional Works of Shashi Deshpande	38
11.	Dr. Gunjate Sheetal Vinayakrao / Dr. Kamlakar Gavane Understanding the Fabric of Sexuality: A Study of Bama's novel <i>Sangati</i>	43
12.	Shubhangi Sudhakar Girbide / Dr. Sachin L. Patki The changing status of Literature and films in Asian studies	47
	Nandkishor Madhavrao Moghekar	

Religious Radicalism in Taslima Nasrin's *Lajja*: A Critical Study

Dr. Mallikarjun B. Karajgi
Associate Professor and Head,
Department of English,
Smt. Sushiladevi Deshmukhi Senior College
Latur

Dr. Vijayanand P. Bansode
Assistant Professor in English
Anandheb Vastak College of Arts,
Vasai West, Mumbai

Introduction. Taslima Nasrin is one of the most powerful voices in the literary domains of the world. She reveals suppressed voices of the minority communities in Bangladesh. *Lajja* is a remarkable novel that underlines religious radicalism. The people who fought against west Pakistan collectively for the Bengali pride, now they had blatantly divided on the basis of religious line. *Lajja* puts the harsh reality of Bangladesh society upfronts and it made the reader retrospect over the religious radicalism. *Lajja* lights on the Post-colonial reflections on the society and how society bitterly divided and surged the dissonance between two communities due to colonial legacy. Amicable relations between two communities started to be hostile and it simmered further at the backdrop of Babri demolition and after that, it exploded badly.

After the attainment of independence, Bangladesh emerged as a sovereign, secular democratic republic nation. But the secular spell of the government would not get further and it turned in to religious nation with the 8th amendment. The tension between the two communities heightens when demolition of the sixteen-century edifice Babri Mosque in India. The seed of separation had been sown by the British empire for their smooth conduct of administration, by executing partition of Bengal. Divide and rule policy exponential the rift between the community further and the minority Hindu community has been devastated by religious nationalism. Forceful eviction, confiscation of property, rape, molestation and abduction of the women were largely orchestrated by fundamentalists to terrorise the minority community. Even the system was not impartial, it had been given high handed treatment to vulnerable communities. System intentionally connived the real issues of vulnerable sections of society.

This novel is important to understand the psychology of oppressors, for sustaining dominance, they use various tools. It draws attention to the humanitarian issue; the main intention of the novel is that people should understand the need of humanity and it should be prioritised first requirement and religion should be treated secondary part of the process of human civilisation.

This research paper, it is explored the spirit of Bangla, a sense of fear among the minority community, a struggle for survival, power dimensions and an urgent need to enshrine the principle of humanity to avoid a humanitarian crisis in Bangladesh.

Lajja defined the trajectory of the Dutta family in Bangladesh. Sukumar Dutta head of the family, Kiranmoyee is the caretaking wife, Suranjan is the very smart and active son and Maya is a hardworking daughter. Their struggle in the midst of religious enmity, they lost everything their ancestral property, identity, and many more things. Daughter of Sukumar and Kiranmoyee and sister of Suranjan abducted by fundamentalists. At the backdrop of

STUDY OF THE AMITAV GHOSH'S SEA OF POPPIES : FEMINIST PERSPECTIVE

Dr. Mallikarjun B. Karajgi

Associate Professor, Sant. Sushuladevi Deahmukh Senior College, Latur

ABSTRACT

Amitav Ghosh's ocean of Poppies talks concerning women's characters and their perspective concerning male dominated society. It in brief exposes character of every lady with special specialise in Deeti. She is a normal village lady. She suffers from gender bias since her childhood within the novel. Her wedding with content Singh is fastened while not her consent as this proposal is seen as higher than marrying a person a lot of older than Deeti. The equality of girls has been conferred by Ghosh, within the portrayal of Deeti. She tried to uplift the family and helps it financially. This story presents a vivid image of subjugation of girls. Amitav Ghosh's ocean of Poppies reveals the traditional history, opium war, colonial Asian country with its patriarchic culture and therefore the subaltern, the marginal or the subjection of the ladies.

KEYWORDS: Feminism, Subjection, Women's Role in Family, Gender bias

According to Spivak a girl in colonial Era cannot speak as she remains double subaltern at the patriarchic level and at the extent of the colonial regime. however this story illustrates a vivid presentation of characters. ladies square measure troubled in a very patriarchic society. Finally they get eliminate subjugation and prove their ability. Ghosh derived sufferings {of ladies}of girls{/of ladies} in each section of the society (higher and lower) the narrative offers suggestions for autonomy and a brand new life to all or any women. He has given importance to women's sensibilities education, authorisation. Women's sufferings, their nature and authorisation take center stage. Deeti is that the protagonist alternative among ladies characters during this novel. Ghosh explored however unfree system affected the role and condition of girls within the society in nineteenth century He explicit bright however ladies were a lot of neglected within the society. The novel challenges the incorrect image created by the male dominated society.

The novel identifies the foot print left by the colonial power and its result on totally different sections of the society, ladies square measure drawn as settled objects instead of subjects in patriarchic societies, "The oppression of women", therein society are inflated and that they are a lot of affected (124) below such a scenario the ladies need to tolerate the oppression from numerous forces. Deeti, as flower ladies may putting your all into to assist her husband and enhance develop family financial gain.

She proves that woman's support is extremely a lot of a required to family and for the society. She was raped by her brother in law with the assistance of her mother in law. Her mother in law says Deeti as Draupati ,bears the youngsters of her husband's brother she confronted the unblushing request of her brother in law for having a relationship along with her. however she doesn't wish to be a toy within the family hand. whereas his husband is in his death bed she is physically raped by her brother in law. And to defend herself him she says "listen to me" i'll burn on my husband's funeral pyre instead of provide myself to you,"(154).

The protagonist calling it off of social tradition, that paves the means for the liberty of girls. whereas Deeti's husband had died; Deeti is socially hated as a result of she was expected to kill

education

PRUDENCE

BOARD OF EDITORS

PRUDENCE

Ability Enhancement Compulsory Course (AECC)
for English Communication

A Textbook
Prepared as per CBCS Pattern for UG Second Year

Prescribed by
Swami Ramanand Teerth Marathwada University, Nanded
Maharashtra, India

Content Developers

Mr Nandkishor M Moghekar Assistant Professor, Nagrath Arts, Commerce and Science College, Aundha Nagrath	Unit I (B)
Dr Mallikarjun B Karajgi Associate Professor, Smt. Sushaladevi Deshmukh Senior College, Latur	Unit II (A & B)
Dr Manisha B Gahelot Professor, Department of English, People's College, Nanded	Unit III (A)
Dr Syed Nisar Karim Assistant Professor, Azad Mahavidyalaya, Ausa	Unit III (B)
Mrs Mamata K Jonipelliwar Assistant Professor, Baliram Patil College, Karmat	Unit IV (A)
Dr Datta G Sawant Assistant Professor, Tonbruwal Arts, Commerce and Science College, Sengason	Unit IV (B)
Dr Vinthal G Gore Assistant Professor, Shri Havagawamu Mahavidyalaya, Udgir	Unit V (A)
Dr Dnyaneshwar S Choudhari Assistant Professor, Maharashtra Mahavidyalaya, Nilanga	Unit V (B)
Dr Durgesh B Rawande Associate Professor, KKM College, Manwarth	Unit VI (A)
Dr Sanjay T Haibarpure Assistant Professor, Pandit Deendayal Upadhyaya Mahavidyalaya, Deoni	Unit VI (B)
Mr Mohammad Nasiruddin Assistant Professor, Shri Ramakrishna Arts, Commerce and Science College, Mahur	

short-story collections of also edited several magazines and journals. He received various prestigious awards in his life such as the International Peace Prize (1953), Padm Bhushan (1967) and Sahitya Akademi Award (1971).

The Lost Child

It was the festival of pong. From the wintry shades of narrow lanes and alleys emerged a gaily clad humanity. Some walked, some rode on horseback, some sat, being carried in bamboo and bullock carts. One lit boy ran between his father's legs, brimming over with life and laughter. "Come, child, come," called his parents, a bigged behind, fascinated by the toys in the shops that lined the way.

He hurried towards his parents, his feet obedient to their call, his eyes still lingering at the receding toys. As he came to where they had stopped a cat for him, he could not suppress the desire of his heart, for though he well knew the old, cold stare of refusal in their eyes "I want that toy," he pleaded. His father looked at him and said in his familiar tyrant's way "His mother melted by the free get of the day was tender and, giving him her finger to hold, said, "Look, child, what is before you!"

It was a flowering field, pale like melting gold as it swept across miles and miles of even land. A group of dragon-flies were bustling about a best gaudy purple wings, interrupting the flight of a lone bee or butterfly in search of sweetness from the flowers.

The child followed them in the air with his gaze, till one of them would still its legs and rest, and he would try to catch it. But it would go flapping up into the air, when he had almost caught it in his hands. Then his mother gave a cautionary call: "Come, child, let me on to the footpath."

He ran towards the field and walked abreast of them for a while, being, soon left behind, attracted by the little insects and worms in the footpath that were teeming out from their hiding places in the sunbaked earth.

"Come, child, let me on to the footpath," called from the shade of a grove where they had found themselves on the edge of a well. He ran towards the flower of young flowers fell upon the child as he entered a grove, and, forgetting his parents, he began to gather the soft petals in his hands. But he heard the cooing of doves as towards his parents, shouting, "The

(B) The Lost Child

Mulk Raj Anand

About the Text

The short story "The Lost Child" is taken from *The Lost Child and Other Stories* (1934), a collection of 13 short stories written by Mulk Raj Anand. Many of these short stories are set in rural India with children being the central character in most of them. Local background and Indian characters are the trademark of his writings. He was one of the first writers to use Hindi words like gulab jamun, jalebi, burfi, rasgulla and Gulmohar in his tales.

"The Lost Child" is the first story in the collection. He tries to portray the feelings and sensitivities of a child. The child and his parents are depicted walking to the village fair. It is spring and the child wants to play, catch the dragonflies, butterflies and climb trees but his parents distract him from this. The child is overwhelmingly attracted towards toys, the delicious gulab jamuns, burfi, jalebi and the garland of Gulmohar at the fair. But his parents refuse to buy him anything. Later towards dusk, the child gets lost in the crowd and a kind man tries to help him. This man offers everything he wanted from his parents and tries to soothe the lost child, but the child, after losing his parents, does not want to have the materialistic things offered. The only ones he wishes to meet are his parents. The title of the story is very apt because this child is lost, in several ways, at the fair.

About the Author

Mulk Raj Anand, (1905-2004) was one of the pioneers of Indian Writing in English and wrote novels, short stories and critical essays. He is well known for his real description of the underprivileged in India. He, like R. K. Narayan and Raja Rao, is one of the forerunners of Indo-Anglian fiction and one of the first India-based writers in English to gain international recognition and readership.

He received far-reaching appreciation for his novels *Untouchable* (1935) and *Coolie* (1936) which deal with the social evils, caused by following tradition in Indian society. He returned to Bombay in 1945 and joined the movement of national reforms. His other most important works are *The Village* (1939), *The Sword and the Sickle* (1941), and *The Minor Planet* (1942).

7
Addition
Arith. Mathematics

INFORMATION TECHNOLOGY

A collection of articles

Lecturer
Smt. S. D. Sonar College
Latur

PUBLISHED : APRIL 2023

155

INDEX

Sr. No.	Title	Author	Pg. No.
01	A Study Of The Economic Effects On India's Cashless Economy	Dr Dattaraya Kharatmol	07
02	Amalgam Of Information Technology And Human Life	Dr. Sandip Pandurangrao Chavan	16
03	Library Automation Using SOUL Software	Dr. Lathkar Ravindra Anilrao	23
04	A Study of Cashless Economy in India	Dr. S.N.Ghongade	32
05	Library Networks Strategic Planning	Dr. Giri Vikram V.	43
06	Impact Of Information Technology On Public Administration	Dr. Deepak Subhash Waghmare	50
07	Information Technology Application In Sports Science	Dr. Suhas Dnyaneshwar Yadav	60
08	E- Rupee	Sapana Siddheshwar Musale	68
09	Role of E-commerce in Indian Business Market	Dr. Vijaykumar Babarao Mekewad	75
10	Information Technology Act, 2000: A Study	Rushi P. Upadhyay	83
11	Digital libraries : Need, Development and Services	Dr. Ratnabai Devrao Palkar	102
12	Information Technology Act Provisions Relating To E-banking And E-commerce	Adv. Komal Namdevrao Khajone	113

Information Technology

(3)

Role of E-commerce in Indian Business Market

Dr. Vijaykumar Babarao Mekewad,
Department of History
Smt. Sushiladevi Deshmukh Senior
College, Latur

Introduction:

In the age of Technology, Mankind Evolve with Technology and makes too much development in their lifestyle. In the old Days humans trade their goods and services in specific market yard or in shops. But In the Country Like India There is too much diversity in culture by change in region and state. So, if someone in northern side of India wants specific goods from south India there is difficult to buy such good in minimum time. But In modern Ages We Achieve Such Services with the Help of Technology in our hand. Goods And Services delivered everywhere in world within Some days with Securities of Payment and guarantee of products. The advent of smartphones and growth of the internet has completely transformed shopping experience. Online shopping is a rapidly growing phenomenon in India, enabling customers to shop at their convenience. To ensure continued growth of online shopping, understanding factors which influence customer satisfaction becomes paramount. The purpose of this research is to explore the key factors which influence consumers' online shopping behaviour. This all are possible by with help of one of the leading Business Platform in the sector of technology and trade is known as 'E-Commerce'

Shri Jyoti Veda Vaidya College, Nalgonda
Shri Jagruti Senior College, Nalgonda

T. G. Das, Ph. D., M. A., M. S. (M. S.)
In Collaboration with

Indian Council of Social Science Research, Mumbai &

Sri Sri Paramahansa Yogi Narayana Gurukulam, Nalgonda

One Day International National Seminar on
Research Methodology in Social Sciences and New Trends

27-28 August 2011

PROCEEDINGS BOOK OF NATIONAL SEMINAR

संशोधन पद्धती

Research Methodology

श्री. गंगा राव
(अध्यक्ष)

श्री. श्रीनिवास झा
(संयोजक)

- श्री. सोहन राव
- श्री. ए. ए. राव
- श्री. प्रदीप शर्मा
- श्री. सतीश राव
- श्री. सुनील शर्मा
- श्री. अरवि राव

अरवि
पब्लिशिंग
राज्य

संशोधनात प्रश्नावली तंत्राचे महत्त्व

डा. व्ही. वेदवकामा अधिनामा सल्लाखी

संशोधनात प्रश्नावली तंत्राचे महत्त्व

संशोधन म्हणजे काय? संशोधन म्हणजे काय? संशोधन म्हणजे काय?

प्रश्नावली :- केल्यातली संशोधनासाठी तय्यार केलेल्या प्रश्नांच्या आधारे संशोधन कार्यत सामान्यतः प्रश्न, प्रतिप्रश्नाची मांडणी, संशोधन आराखडा असे निश्चित ठरवून घ्यावे. पूर्ण केल्यावर तय्यार केलेल्या प्रश्नांच्या आधारे संशोधन कार्यत ही संशोधन प्रक्रियेतील सर्वात महत्त्वाचा टप्पा आहे. त्यामुळे सामाजिक संशोधनात तय्यार केलेल्या प्रश्नांचे महत्त्व अत्यंत महत्त्वाचे आहे. संशोधनासाठी अशाप्रकारे प्रश्नांचे महत्त्व अत्यंत महत्त्वाचे आहे. संशोधनासाठी अशाप्रकारे प्रश्नांचे महत्त्व अत्यंत महत्त्वाचे आहे.

प्रश्नावली हे प्रत्येक संशोधन प्रकल्पामध्ये महत्त्वाचे एक घटक आहे. संशोधनासाठी निवडलेले प्रश्नावली अचूकपणे अर्थपूर्ण किंवा नसू शकते. तय्यार केलेल्या प्रश्नांच्या आधारे संशोधन कार्यत ही संशोधन प्रक्रियेतील सर्वात महत्त्वाचा टप्पा आहे. त्यामुळे सामाजिक संशोधनात तय्यार केलेल्या प्रश्नांचे महत्त्व अत्यंत महत्त्वाचे आहे. संशोधनासाठी अशाप्रकारे प्रश्नांचे महत्त्व अत्यंत महत्त्वाचे आहे.

प्रश्नावलीच्या व्याख्या :- प्रश्नावली तंत्राचा अर्थ म्हणजे प्रश्नांच्या आधारे संशोधन कार्यत ही संशोधन प्रक्रियेतील सर्वात महत्त्वाचा टप्पा आहे.

- 1) शोधन प्रश्न :- शोधन प्रश्न म्हणजे शोधन प्रकल्पामध्ये महत्त्वाचे एक घटक आहे.
- 2) प्रश्नावली तंत्र :- प्रश्नावली तंत्र म्हणजे प्रश्नांच्या आधारे संशोधन कार्यत ही संशोधन प्रक्रियेतील सर्वात महत्त्वाचा टप्पा आहे.

या प्रश्नांची उत्तरे घ्यावे लागतील हे.

प्रश्न :- प्रश्न म्हणजे काय? प्रश्न म्हणजे काय? प्रश्न म्हणजे काय?

प्रश्न :- प्रश्न म्हणजे काय? प्रश्न म्हणजे काय? प्रश्न म्हणजे काय?

प्रश्न :- प्रश्न म्हणजे काय? प्रश्न म्हणजे काय? प्रश्न म्हणजे काय?

1) प्रश्न म्हणजे काय? प्रश्न म्हणजे काय? प्रश्न म्हणजे काय?

2) प्रश्न म्हणजे काय? प्रश्न म्हणजे काय? प्रश्न म्हणजे काय?

3) प्रश्न म्हणजे काय? प्रश्न म्हणजे काय? प्रश्न म्हणजे काय?

4) प्रश्न म्हणजे काय? प्रश्न म्हणजे काय? प्रश्न म्हणजे काय?

2023-2023, 73

INFORMATION TECHNOLOGY

A collection of articles

1 0 1

Scan For e-book

PUBLISHED : APRIL 2023

Scanned with OKEN Scanner

13	Significance Of Information Communication Technology In Good Governance	Dr Santosh Choubey	125	26	इ
14	E-education	Gauri Kondane	138	27	अ
15	Revolutionizing Law Enforcement : The Role of Information Technology in Modern Police Work	Sharon Rajendra Manmothe	146	28	इ
16	The Role of Information Technology in Good and Developmental Administration	Raju Sitaram Nandkar	158	29	इ
17	Impact of Information Technology on Disaster Management	Mrs. Anam Mehandikar	172	30	इ सा
18	Impact of information technology in Tourism sector	Dr. Ashlesha Baburao Birajdar	186	31	आ
19	E-Governance in Public Administration.	Dr. Santosh B. Kurhe	193	32	इ-
20	The Impact of Digitalisation on Governance in Labour Market	Dr. Swapnaja Pathak	202	33	मै भूमि
21	Implication of Information Technology for Social Sciences	Dr. Vedprakash A. Malwade	218	34	ना अभि उत्तर
22	Impact of E- learning	Prof. Tanmayee G. Padmane	226	35	प्रसा
23	ई-पंचायत	डा. अजय बी. पाटील	233	36	इ प्र
24	ग्रंथालयांचे डिजिटायझेशन व तंत्रज्ञान	डा. पसारकर अर्पणा श्रीकांत	241	37	नवीन भूमि
25	भौगोलिक माहिती प्रणाली (GIS)-भूगोलातील स्थान	डा. देवशाला शिवाजी नागदे	246	38	इ-प्र
				39	सायब
				40	माहि

Implication of Information Technology for Social Sciences

Dr. Vedprakash A. Malwade,

(Prof. and Head dept. of Sociology)

Smt. Sushiladevi Deshmukh Sr. College, Latur

E-mail: vedprakashmalwade@gmail.com

Mo: 9422964573

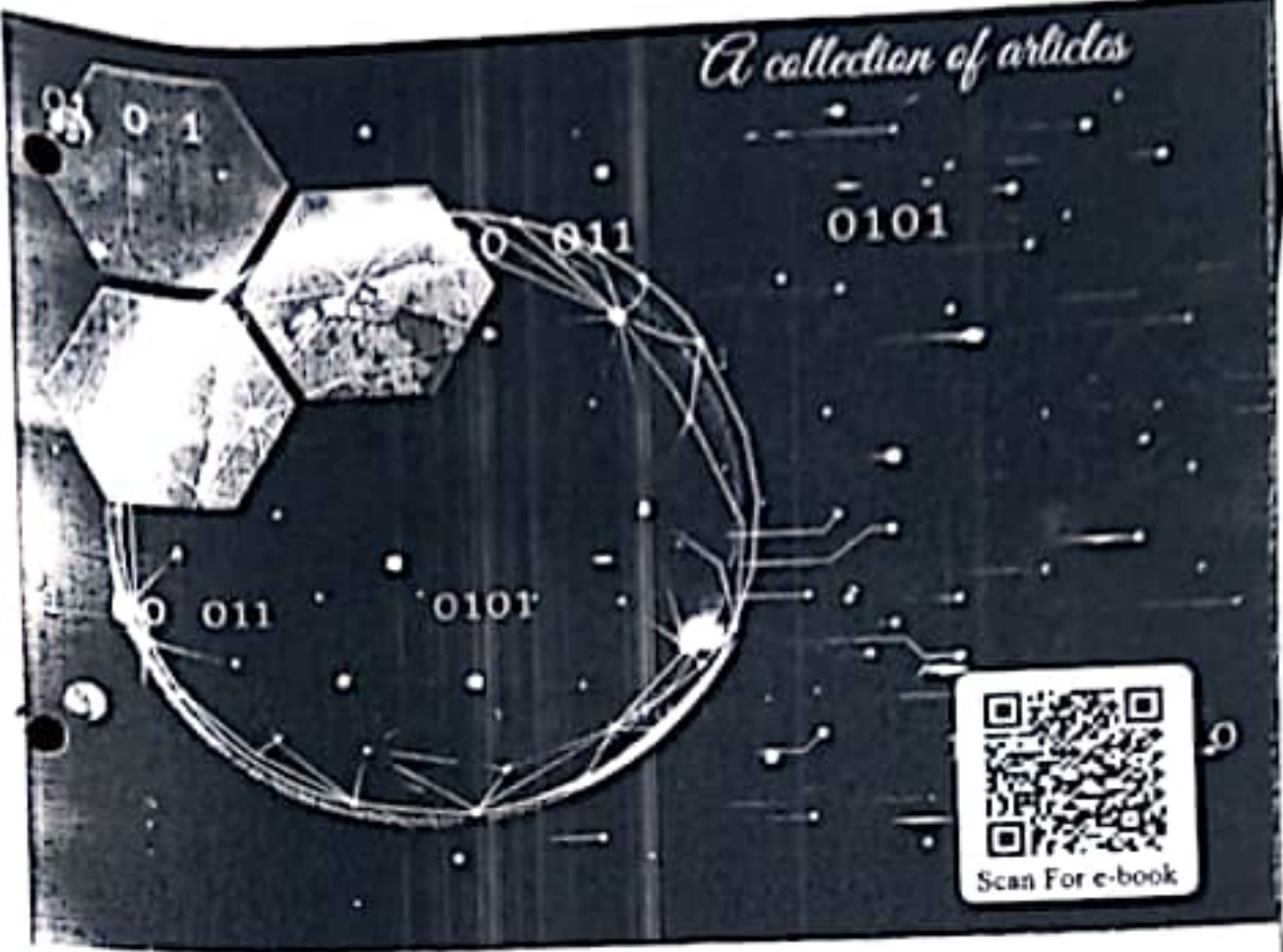
Abstract:-

The whole world has become a global village because of information technology. In the past few decades mainly information technology or internet has revolutionized the whole world. This thing has also affected the behaviour of social scientists, researchers, students about seeking information. Information has significance importance for social research in social sciences. Today many social scientists, researchers, teachers and students use internet regularly. In this changing era of globalization today academics, students and research scholars have particular learning needs and require a number of skills and capabilities to achieve success. Social scientists, researchers, students uses different types of information and communication technology tools for social science research for example:- Shodhganga website, Plagiarism Detection, Journal Manuscripts Submission, Distance learning via the Internet, Article and Thesis/Dissertation's Discussion, References and Bibliography, Literature Tracking, Statistical Package for Social Science(SPSS) TextAnalytics etc.

Key words: - Information Technology, Social Sciences

INFORMATION TECHNOLOGY

A collection of articles

PUBLISHED : APRIL 2023

प्रसार माध्यमे : महिला

— — — — —
 प्रा. अनिता एस. गावकऱ्याद,
 समाजशास्त्र विभाग
 श्रीमती सुशीलादेवी देसमुख वरिष्ठ महाविद्यालय
 छात्रावास रोड लाहूर
 No 9881826161
 Email: anitagkwd18@gmail.com
 — — — — —

प्रस्तावना:-

प्रसार माध्यमे व्यक्तीच्या दैनंदिन जीवनाचा अविभाज्य भाग बनले आहे. युनॅस्को, रेडिओ, टीव्ही, इंटरनेट, विंगेट यांच्या जोडीला अलीकडचा सोशल मीडिया सर्वात आकर्षित करत आहे. माध्यमांच्या सानिध्यात आपला एकही दिवस जात नाही. काही होत नाही किंवा माध्यमांच्या माविष्यासमून टा. असाधारण असा एकही व्यक्ती समाजात आपल्याला मिळणार नाही आज प्राचीन भाग ते विदेशात कावाकोयन्वातील माहिती क्षणात आपल्यापर्यंत पोहोचते याचे सर्व प्रसार माध्यमाना जाते म्हणूनच समाज जीवन या माध्यमांकडे आकर्षित झाले आहे. समाज खूप मोठी छाप प्रसार माध्यमांची आहे म्हणूनच प्रा. डेविड मॅकेल प्रसार माध्यमात समाजाचे इजिन असे संबोधतात. म्हणजेच हे इजिन न्या टिगेला जाईल त्या दि. समाज रुपी टबे प्रवास करणार आहेत समाजात जो काही चांगला चाईट बदल आणेल ती प्रसार माध्यमांची देणगी होय.

मात्र अति तिथे माती या युक्तीप्रमाणे सध्या परिस्थिती समाजात टिमून येत आहे प्रसार माध्यमाच्या उनिवासमोर येत आहे या समाज माध्यमावर खूप सारी माहिती आ असते माहितीच्या स्पर्धेत काही खोट्या माहितीचे प्रमाण अधिक प्रमाणात टिमून विविध विधान विविध नेत्यांच्या नावाने फोटोसह पाठवले जाते बऱ्याच वेळाला एका विधान अनेक नेत्यांच्या नावे खूपवली जाते त्यामुळे माहितीच्या सत्यतेवर अविश्वासार्हतेवर प्रश्नचिन्ह निर्माण होत आहे. या माध्यमावर सातत्याने असे निर्मिती आ असते बऱ्याच वेळेला या आशयाचा निर्माता सांगणे अवघड होऊन बसते. एकदा

Information Technology

(33)

व. १९४४.४१.१९४४.१९४४
 साधारणतः १९४४.४१.१९४४.१९४४
 ०५५-१११५ बऱ्याच प्रमा
 नेला जीवन, मरिणाची
 त आह वावावतय विव

द्विः:-

प्रसार माध्यमाचा मी
 मी पुण समाजावर
 माध्यमाद्वारे अभ्यास

द्विः:-

मी पुण समाजावर
 - कालाकार, प्रसार
 विद्याची प्रतिया उ

बंगोधर पट्टनी:
 टरनेट वरील से

अमेरिका
 हाक प्रमिड ३
 माध्यमापध्चे १
 तुहेमागला नि
 म्हणजेप्रमा
 वागतो टीव्ही
 वेविध रूपे
 माध्यमांचे ४
 पिळते पण
 माध्यमातु
 लोकाना ३
 अन्ताइड
 देशातील

format

संपादक परिचय -

प्रा.डॉ. शिवशंकर टाडू कसबे

पता : मु. कॉलेजियर, खाडगाव रोड, लातूर

ता.नि. लातूर (महाराष्ट्र)

धमणभाष्य : 9960654842

ई-मेल : kasbe_shiv@rediffmail.com

शिक्षण : एम.ए., पीएच.डी., नेट, सेट (महाराष्ट्र शासन)

अध्ययन-कार्य : अखिल भारतीय मराठी साहित्य संघ (अ.भ.संघ.)

प्रकाशित ग्रंथ : अ.भ.संघ. (संपादक)

साहित्यप्रतिभेचा सूर्य : अण्णा भाऊ साठे

संपादक परिचय -

प्रा.डॉ. संग्राम मदन टेकले

पता : मु. कोचर्जी (द.डी.) पंचवटी

ता.नि.लातूर, जि. लातूर (महाराष्ट्र)

धमणभाष्य : 9767475537

ई-मेल : sangrambhadra@gmail.com

शिक्षण : एम.ए., पी.एच.डी.

अध्ययन कार्य : अखिल भारतीय मराठी साहित्य संघ

प्रकाशित ग्रंथ : मराठी वादशास्त्र (अ.भ.संघ.)

मराठी प्रयोग वादबरी : अखिल भारतीय मराठी साहित्य संघ

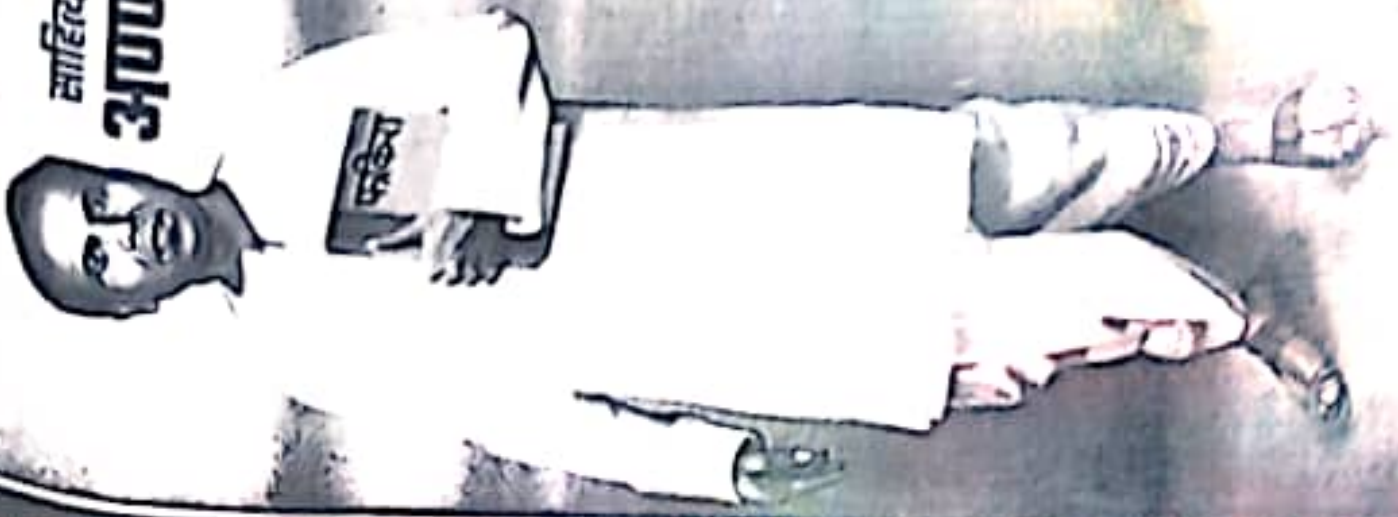
कैसाटी : चिंतन आणि मजल (अ.भ.संघ.)

साहित्यप्रतिभेचा सूर्य : अण्णा भाऊ साठे

ISBN - 978-81-948515-5-4

साहित्यप्रतिभेचा सूर्य अण्णा भाऊ साठे

साहित्यप्रतिभेचा सूर्य अण्णा भाऊ साठे

संपादक : डॉ. शिवशंकर कसबे, डॉ. संग्राम मदन टेकले

साहित्य
प्रतिभेचा
सूर्य

ISBN - 978-81-948515-5-4

Shree's Publication

Bharat Shikshan Prasarak Mandal, Latur

Jaikranti Arts and Commerce Senior College, Latur

(Maharashtra)

In Collaboration With
Marathwada Association of Geographers, Latur. and
Swami Ramanand Teerth Marathwada University, Nanded.

One-Day National Seminar

Present Scenario of Geographical Perspectives on Environment & Sustainable Development

On 20th Sept. 2019

CERTIFICATE

This is to certify that Anita Shrikant Gaikwad of
Smt. S. D. Deshmukh Mahavidyalaya, Latur Participated Presented Published
her/his Research Paper entitled "पर्यावरण संधर्भक वातावरणी विकासा"

in one day National Seminar on **Present Scenario of Geographical
Perspectives on Environment & Sustainable Development** held on 20th Sept. 2019
organized by Department of Geography (UG & PG) of the College.

Dr. R. D. Khakre

Convener

Head Dept. of Geography

Dr. S. J. Phule

President,

MAG

Dr. P. N. Nagar

Principal

Chief Organizer

पर्यावरण संवर्धन : काळाची गरज

डा. अजिता एस. शास्त्रीबाहे

श्रीमती सुनीलकांतकी देवगुंडी महाविद्यालय

सांगली, पो नं ५८८१८२५१५१

प्रस्तावना :-

२० व्या शतकात दुसरे जागतिक महायुद्ध संपल्यानंतर पुढच्या दोन दशकात नव स्वतंत्र राष्ट्रांमध्ये दारिद्र्य, कुपोषण, बेरोजगारी, निरक्षरता, उपासमार इ. गंभीर समस्या व अनेक प्रश्न निर्माण झाले. या प्रश्नांचो उकल करणाऱ्या प्रयत्नातून मानवी कुडी अधिकाधिक विकसित होत गेली. परंतु या विकसित मानवी पर्यावरण मात्र धोक्यात आले. आपल्या अमर्याद गरजा, भौतिक सृष्टी-सृष्टीचा मिळीवणण्याच्या हेतूने मानवाने पर्यावरणाचा उपयोग मोठ्या प्रमाणात केला. परंतु पर्यावरण संवर्धन, संरक्षणाकडे मात्र दुर्लक्ष केले. परिणामी पर्यावरण जतन व संरक्षण आज काळाची गरज बनली.

आजच्या स्थितीत मानवी विकासाच्या नावाखाली होत असलेला नैसर्गिक साधन संपत्तीचा अतंरेकी, अमर्याद वापर व त्यातून साधला जाणारा विकास हा पर्यावरणाच्या न्हासावर आधारलेला आहे. आपल्या बांधिकतेच्या बळावर पर्यावरणात उखळावयळ मानवाने मोठ्या प्रमाणात केले. म्हणूनच आजच्या स्थितीत पर्यावरणाची ज्वलंत समस्या निर्माण झाली. त्याचाच परिणाम म्हणून २२ व्या शतकात जागतिक पातळीवर पर्यावरण संवर्धनाचो घळयळ सक्रिय झालेलो दिसून येते.

पर्यावरण संवर्धन ही काळाची गरज कशी बनली आहे या बाबत आढावा घेण्याच्या अनुषंगाने दुय्यम तथ्यसंकलना आधारे प्रस्तुत शोधनिबंध लिहिण्याचा प्रयत्न केला आहे.

- उद्दिष्टे:-**
१. पर्यावरणाविषयी सद्यःस्थितीत जाणून घेणे.
  २. पर्यावरण व मानवी जीवन यांच्यातील सहसंबंध जाणून घेणे.
  ३. पर्यावरण जाणिव्या विकसित करण्याच्या उपाययोजना शोधणे.

पर्यावरणासंबंधीची सद्यःस्थिती पाहिली तर निसर्गातील मानवाचा वाजवीपेक्षा जास्त हस्तपेक्ष पर्यावरणाच्या न्हासास कारणीभूत ठरत आहे. मानवाला दररोज सरासरी दोन लिटर पाणी पिण्यासाठी लागते. तर एकूण वापरासाठी दिडशे ते दोनशे लिटर पाण्याची गरज असते. प्रत्येकास स्वसनास दररोज दहा घनमीटर किंवा सरासरी १४ किलोग्रॅम शुध्द हवा लागते. पर्यावरणाच्या या प्राकृतिक घटकाबरोबर व्यक्ती, मैत्री, सहकार्य, प्रोत्साहन, वैचारिक स्वातंत्र्य इ. घटक व्यक्तीच्या व समाजाच्या विकासासाठी आवश्यक असतात.

College with Potential for Excellence : 2016-2021

NAAC Accredited 'A' Grade (CSPR 3.21)

Rayat Shikshan Sanstha's

Laxmibai Bhaurao Patil Mahila Mahavidyalaya, Solapur.

An ISO 9001 : 2015 Certified College

Departments of History, Economics, Education, Sociology & IQAC
organizes

ONE DAY INTERDISCIPLINARY NATIONAL CONFERENCE Recent Trends and Issues in Social Sciences

On 25th February 2020

This is to certify that Dr. Mrs. Pt. अनिता शावकराव
of श्रीमती भुरिलबादेवी देशमुख महविद्यालय, लातूर has actively participated as a Resource
person/Chairperson / Member of the Organizing Committee / attended / Presented Paper entitled
श्री-पुरुष सम्मानता : एक समाजशास्त्रीय विवेचन.

in one day Interdisciplinary National Conference on 'Recent Trends and Issues in Social Sciences'
On 25th February 2020 at Laxmibai Bhaurao Patil Mahila Mahavidyalaya, Solapur.

Dr. Raosaheb Dhawan
Convenor

Prin. Dr. Gadarshah Salunkhe
Chairman

स्त्री - पुरुष असमानता : एक समाजशास्त्रीय विवेचन

प्रा. अनिता गायकवाड

श्रीमती सुशिलादेवी दशगुण

महाविद्यालय, लातूर

आजच्या आधुनिक काळात आपल्या समाजात स्त्रीची समानता काही प्रमाणात अभारीच आहे. जे काही स्वातंत्र्य, समता, न्याय स्त्रीला दिलेले असते ते शिक्षणाने आलेल्या समाजमानामुळे, स्त्रीला प्राप्त झालेल्या तिच्या मानवी हक्काच्या जाणीवेमुळे, कायद्यामुळे आणि एकंदर जगात प्रभाव निर्माण करणाऱ्या स्वातंत्र्य, समता, न्याय इत्यादी तत्वांच्या विचारप्रवाहाचा परिणाम आहे. परंतु जेव्हा आपण मूळात जाऊन पाहतो तेव्हा सरजागी वृत्तीतून येणारी ही पुरुषी वर्चस्वाची मानसिकता व त्यातून निघणारी विवेकहीनता फारशी बदललेली दिसत नाही. उलट अंतःकरण हेतातून टाकणाऱ्या प्रसंगी ती अधिकच वाढलेली दिसते आणि आज तर ती काही प्रमाणात पशुवत हिसेचे रूप धारण करित आहे.

समताप्रधान समाज निर्माण करणे हे अखिल मानव जातीचे अंतिम उद्दिष्ट आहे. परंतु वास्तविकता पाहिली असता असे लक्षात येते की, जागतिक स्तरावर समाजात लिंग, जात, वंश, वर्ण, धर्म, प्रात, भाषा इत्यादीच्या आधारावर असमानता प्रचलित असलेली आढळते. स्त्रीचे दासळणारे आत्मबल, कमी केला जाणारा आत्मविश्वास, परावलंबी जीवन यामुळे वारवार तिचे खर्चीकरण होत आहे. समाजाचे एक महत्त्वाचे अंग असणाऱ्या स्त्रीची अवहेलना कशी होते हे दर्शविण्याच्या अनुषंगाने प्रस्तुत विवेचन, निरीक्षण, संबंधित संदर्भग्रंथ, नियतकालिके, वृत्तपत्रे, मासिके, इंटरनेट व विविध अहवाल इत्यादी दुय्यम सामग्रीच्या आधारे पुढील उद्दिष्टांना अनुसरून केले आहे.

- 1) स्त्रियांच्या समाजातील सामाजिक दर्जा अभ्यासणे.
- 2) स्त्री - पुरुष असमानतेची सामाजिक क्षेत्रे अभ्यासणे.
- 3) स्त्री - पुरुष असमानतेची कारणे शोधणे.

"ज्ञान, विज्ञान आणि सुशिक्षण यांचेही शिवाय इतर" - श्रीमच्छ्री डॉ. बापूजी साहू
Shri Swami Vivekanand Shikshan Sanstha, Kolhapur

TULJABHAVANI MAHAVIDYALAYA, TULJAPUR,

Tal- Tuljapur, Dist. Osmanabad-413601 (Maharashtra)

(Affiliated to Dr. Babasaheb Ambedkar Marathwada University, Aurangabad)

Birth Centenary Year of Dr. Bapuji Salunkhe 2018-19

One Day Interdisciplinary National Seminar on
"Social, Economical, Political and Commercial Challenges in the Post Globalization India"

This is to certify that Prof./Dr./Spt./Smt. Amita S Gaikwad.

of Smt-Sushiladevi Deshmukh. M. Lohas participated in One Day Interdisciplinary National Seminar on
Saturday, 9th February, 2019 as a Key Note Addressee/Chair Person /Resource Person / Participant. He/She has
presented the paper entitled, " जागतिकीकरणानंतर किंगमेदाची समस्या."

Dr. T. L. Barbole
Coordinator

Principal Dr. S. M. Maner
Convener

जागतिकीकरणानंतर लिंगभेदाची समस्या

प्रा. अनिता एम. सायकवाड
 श्रीमती सुशीलदेवी दत्तमठ सरसिकास्य, लखनऊ
 मो ९८८९८५९९९
 E-mail - anitagkwd18@gmail.com

प्रस्तावना :

लिंगभेदानुसार स्त्री व पुरुष असे समाजाचे दोन घटक आहेत हे घटक स्त्री व पुरुषांमधील शारीरिक भेदास आधारेचून आहेत पण तरीही परंपरा अर्थात संस्कृतीच्या दृष्टिकोनात बायको व पुरुषांचे या दोन विजायत्या शारीरिकभेदावरील शारीरिक अर्थे विकटत्वाने दिसतात. संस्कृतीने दोघांसही समान मानले व त्यांचे विजायत्य अर्थेक भाषणेचे स्वातंत्र्यही दिसून येतात. शिवाने दोघांस समान दर्जा व दत्त पुरुषांचे क्षेत्र तर विजायत क्षेत्र दत्त दिले अर्थात मिथ्या व जोड्याने म्हणतात, "कोणी बाई म्हणून जन्माला येत नाही पण काय ती बाई बनवली जाते" असाच कवेत लिंगभेदीकडे पाहिले एखाद्या व्यक्तीवर बाईपणाच्या कान्याने स्वातंत्र्य जाताना उदा. बाई ही शारीरिकदृष्ट्या दुबळी असते. स्वभावाने धोवले असते शारीरिकदृष्ट्या प्रतिक असते अशाच अर्थेक, सादर, नयन, विरग, दया हे जन्मजात गुण असतात. उलट पुरुष हा शारीरिक पराक्रमी, पूर्वदगान, धैर्य, लोभ, धर्मपुरुष, अहंकारी असतो असा प्रकार संस्कृतीने बायको व पुरुषांचे साथे बनवले आहेत. जन्माने वगळी प्रत्येक व्यक्ती लिंगभेदीकडे पाहून त्या त्या साधने बायकोची जाणे व ती तरी न बनवताच विकृती समजवली जाते असा जागतिकीकरणाने मान्यते लिंगभेदाची समस्या कोणत्या स्वरूपात आहे, हे स्पष्ट करण्याचा प्रयत्न या शोधीकडे पाहणे आहे.

उद्दिष्टे:

- १) जागतिकीकरणाने भारतीय विजायती दर्जा अधोपासले
- २) जागतिकीकरणाने स्त्रीविरुद्ध दृष्टिकोन अधोपासले
- ३) जागतिकीकरणाने लिंगभेदाची समस्या अधोपासले

मानवी जीवनातील प्रत्येक पाऊल हे लिंगभेदाने घडते. लिंगभेदाने घडते असा संदर्भ ही विद्वान भागवत यांच्या विचाररत्नाकरामधील एका लेखापासून आढळतो. या संदर्भानुसार शरीररूपच मुल जन्माला आले की ते पुरुष जातोच आहे की स्त्रीजातोच आहे हे पाहिले जाते. विद्वाने त्यांना त्या त्या पाहणीने घट्टीपणाचा प्रयत्न करत जाते. जन्मापासूनच तु मुलगी आहेस किंवा तु मुलगा आहेस हे त्यांच्यावर विचवून त्यांना संस्कार व संस्कृती दिली जाते. लिंगभाव संवेदनाची मुळावत ही बाळाच्या जन्मापासूनच सुरू होते. ही व्यवस्थात्मक विचारप्रणाली अर्थात संघटना लिंगभाव भेदास कारणीभूत ठरते. म्हणून अगोदर ही व्यवस्थात्मक व संरचनात्मक विचारप्रणाली बदलण्याची गरज आहे. अन्यथा जागतिकीकरणाने मुद्दा ही समस्या मोठ्या प्रमाणावर वाढायला लागते आहे.

पोलिश दल, मिलिटरी, फायल्ट, सेन्थेभरले असा सर्व क्षेत्रात विजायती महत्त्व वाढत आहे. लिंगाचे काही ठिकाणी विजायती राजप्राज्ञेसाठीही उत्तेजन दिले जाते. आज सामान्ये राजप्राज्ञेसाठी बंधी उदरपत्ती आहे. ही सामान्यी भूमिका उदार स्वरूपाची आहे काय? असे प्रश्नचिन्ह निर्माण होत आहे. राजप्राज्ञेचे काम करणारी बाई अतिशय कष्टदायी व चांगले काम करू शकते. पुन्हा घर तर ती सांभाळण्याच आहे. म्हणजे जो बंधू घरकाम, बायकोपोषण, वृद्धांची सेवा या बांधील निपुण असतो आणि असा स्वोद्ये श्रम राजप्राज्ञेसाठी मिळाले तर चांगलेच हा एक दृष्टिकोन तर दुसरा एक दृष्टिकोन असा आहे जो बंधू राजप्राज्ञेसाठी काम करणे किंवा संरक्षण मिळाले पाहिजे. मग लिंगे पोलिश दल असले पाहिजे. सामान्यांच्या या भूमिकेवरून स्पष्ट होते की, स्त्री ही संरक्षणीय वस्तू आहे. तिच्या आपल्या विजायती, भावाच्या, पतीच्या किंवा मुलाच्या संरक्षणासाठी राहिले लागते. हा प्रस्तावित विचार आज जागतिकीकरणाने काढत लिंगभाव

Maharashtra State Commission for Women & Department of Sociology

Late Ramesh Warpudkar
Arts, Commerce & Science College,
Sonpeth, Dist. Parbhani -431516

Jointly organize

One Day State Level Workshop on

Problems and Challenges before the Working Women

— Certificate —

This is to certify that Mr./ Mrs./ Ms./ Dr.

Gayakwad Anita

— Sushiladevi Deshmukh Mahavidyalaya, Latur

Participated in one day state level workshop on Problems and Challenges before the Working Women, only organized by Maharashtra State Commission for Women and Dept. of Sociology Late Ramesh Warpudkar Arts Commerce and Science College, Sonpeth on 30 November 2018

He / She delivered a lecture / shared a session / presented a paper entitled _____

at the workshop

Dr. M.B. Patil
Co-ordinator, IQAC

Dr. Vasant Satpute
Co-ordinator

Dr. Vasant Satpute
Principal

मार्च: 2013-20 ISBN: 978-91-945837-3-3

स्वतंत्र पत्रिका

महाराष्ट्रातील लेण्या

प्रा. रंजयादेवी फाडर - ओरे

महाराष्ट्रातील लेण्या

प्रा. रंजयादेवी फाडर - ओरे

प्रा. रंजयादेवी फाडर - ओरे यांचा जन्म ५ सप्टेंबर १९२७ साली झाला. या श्रीमती मुंबईतली देसमुख वरिष्ठ महारिचालक ही संस्थेची प्राधान्यक संपुष्ट करविला आहे. या आठवळा विविध माहिण्याव्यवसायी काम केले आहेत. त्यांची १९९२-९३ साली टाऊन हॉटेल महारिचालक सादर १९९३-९४ साली महारिचालक सादर त्यांच्या १९९४-९५ साली आनंदावासा श्रीमती मुंबईतली देसमुख वरिष्ठ महारिचालक, सादर देवे करविला आहे. या घरात आणि घराबाहेर या लेण्यात व अभिरुची आहे. १९९० साली पी. ए. १९९२ साली एन. ए. १९९२ साली टाऊन हॉटेल ही महाराष्ट्र विद्यापीठ सादर देवुल एन. विल केले आहे. त्यांचा ३२ वर्षांचा अवकाशाचा अनुभव आहे.

सांस्कृतिक कलात्मक सात जवळीक असल्यामुळे या त्यांच्या काव्यात सदरका देवीन आहेत. या लेखिका काव्यीक विषयात, नवित्त साहित्यिक, घराबाहेर सादर, पुत्र सादर आता विविध क्षेत्रात सांस्कृतिक विषयात आणि त्यांचा सांस्कृतिक कलात्मक लेखात अनेक राष्ट्रीय आणि आंतरराष्ट्रीय पुरस्कारांनी सज्जतात करण्यात आले आहे. त्यांनी ५२ हून अधिक आंतरराष्ट्रीय लेखात्मक लेखिका आहे. तसेच १९९० साली घराबाहेर आचार, आणि २०१८ साली घराबाहेर आणि माजी जीवन पुस्तक इत्यादीत आहे. त्यांनी त्यांनी आपले लेखिका विविध लेखिकात्मक / लेखिकात्मक सादर केले आहे. त्यांचे लेखिका विविध राष्ट्रीय-आंतरराष्ट्रीय विद्यापीठात आणि पुस्तकात इत्यादीत आहे आहेत.

स्वतंत्र पत्रिका

ISBN 978-91-945837-3-3
9 789194 583733

पर्यावरण आणि मानवी जीवन

उद्योगीय प्रतिष्ठान

प्रा. संजयादेवी पवार - जोरे

पर्यावरण आणि मानवी जीवन

प्रा. संजयादेवी पवार - जोरे

प्रा. संजयादेवी पवार - जोरे यांचा जन्म ७ सप्टेंबर १९६७ साली प्रभा या शहरातील देशमुख वसिष्ठ महाविद्यालय येथे तत्कालीन प्राचार्यक सत्युज कांबळे यांनी अध्यक्षीय विधिपूर्वक महाविद्यालयाने करून देले आहे. त्यांची १९९२ साली ट.बी. ए. मध्ये महाविद्यालय साधु १९९३ मध्ये त्यांच्या महाविद्यालय साधु त्यांच्या १९९४ साली आजूपासून बी.कॉम. तृतीयांश देशमुख वसिष्ठ महाविद्यालय, साधु येथे कार्यरत आहेत या वर्षीच्या आणि पर्यावरण शास्त्राची विशेषज्ञता व अभिरचनेचे १९९० साली बी. एड. १९९२ साली एम. ए. १९९२ साली त्यांनी तत्कालीन महाविद्यालय विद्यार्थ्यांना वाढवून देणे हे त्यांच्या २२ वर्षांचा अध्यापनाचा अनुभव आहे

सांख्यिक-वैज्ञानिक तंत्रज्ञानाच्या अस्तित्वातून त्या त्यांच्या कामकाजात सहाय्य देण्या आहेत. या तंत्रज्ञानाच्या माध्यमातून, विविध सामाजिक, पर्यावरण, शैक्षणिक, युवा तालव्य अशा विविध क्षेत्रात सामाजिकसेवा करून देणे आहे. आणि त्यांच्या सामाजिक कार्यवाही त्यांच्या अनेक राष्ट्रीय आणि आंतरराष्ट्रीय पुरस्कारांनी सन्मानित करण्यात आले आहे.

त्यांनी ७२ पुस्तके आणि आंतरराष्ट्रीय शैक्षणिक प्रकाशिते प्रामाणिक प्रामाणिक विविध पर्यावरण अभ्यास हे पुस्तक प्रकाशित केले. त्यांचे त्यांनी आपले लेखन विविध परिशिष्टांमध्ये / लेखनात्मक साधने केले आहेत. त्यांचे लेखन विविध राष्ट्रीय-आंतरराष्ट्रीय विद्यार्थ्यांसक आणि पुस्तकात्मक प्रकाशिते प्रामाणिक आहे.

पर्यावरण आणि मानवी जीवन

प्रा. संजयादेवी पवार - गोरे

सहयोगी प्राध्यापक, भुगोल विभाग
श्रीमती सुशीलादेवी देशमुख वरिष्ठ महाविद्यालय,
लातूर, जि. लातूर

ज्योतीचंद्र पब्लिकेशन

संशोधन पद्धती

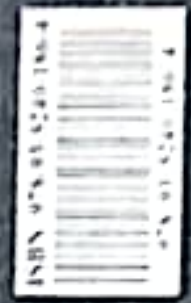
Research Methodology

डॉ. संजय बाळमारे
(प्रचारक)

डॉ. ओजसिवा सिंगारे
(सहायक)

संपादक
प्रा. उज्वल पवार
डॉ. लक्ष्मी बाळमारे
डॉ. विजय सोनवणे
डॉ. अरविंद कदम
डॉ. चंद्रशेखर ठोरे

अज्ञान प्रकाशन, लाहूर
(1) जगत चौक - 4, गंगल रोड
जमा नं०, लखनऊ 226001

महाराष्ट्र सहकारी समित्यांच्या विकासासाठी
अर्थशास्त्र परिषद

पो. सी. टोम्बे कला, वाणिज्य व विज्ञान महाविद्यालय

सादर बाजार, जि. अमरावती, खबरपूर (महाराष्ट्र)

पिन 'ब' - स्थानीय प्रशासिक कल (C.G.P.O. 2 83)

असाधारण

मराठी अर्थशास्त्र परिषद

४४ वे राष्ट्रीय अधिवेशन

दि. ११, १२ व १३ मार्च २०२२

अर्थसुरमती

स्मरणिका

संपादक
डा. राजेश ज. कोठारी

भारतीय सामाजिक विज्ञान संशोधन परिषद, नवी दिल्ली (ICSSR)

अर्थसुमती

स्मरणिका

मराठी अर्थशास्त्र परिषद ४४ वे राष्ट्रीय अधिवेशन

दि. ११, १२ व १३ मार्च २०२२

• संपादक •

डॉ. संजय ज. कोटारी

अर्थशास्त्र विभाग प्रमुख

गो.सी. टोम्पे कला, वाणिज्य व विज्ञान महाविद्यालय,
चांदूर बाजार, जि. अमरावती.

• आयोजक •

स्थापना वर्ष १९६८

गो.सी. टोम्पे कला, वाणिज्य व विज्ञान महाविद्यालय
चांदूर बाजार, जि. अमरावती.

४८	अण्णाभाऊ साठे यांचे आर्थिक विचार	डॉ. सत्यनारायण यादव डॉ. राजकमल वि. पाटी	४८
४९	अण्णाभाऊ साठे यांचे आर्थिक विचार	डॉ. राजेंद्रकुमार श्यामल पाटील डॉ. अशोक भागवत कु. पाटी	४९
५०	अण्णाभाऊ साठे यांचे आर्थिक विचार	डा. डॉ. सत्यमोहन विजयजी इंगळे	५०
५१	अण्णाभाऊ साठे यांच्या कृष्युत्पादकतेच्या कथा या कथासंग्रहातील निबंधक कथासंग्रहात लघु आर्थिक विचार	डा. डॉ. कासबाबा हाडपुल	५१
५२	अण्णाभाऊ साठे यांचे आर्थिक विचार	डा. डॉ. अशोक जी. सोनवणे	५२
५३	आर्थिक विचारमलेच्या परिणामाविषयी अण्णाभाऊ साठे यांचे विचार	डॉ. सिध्दांत हरिदास मेखाम	५३
५४	अण्णाभाऊ साठे यांचे आर्थिक विचार	डॉ. विष्णू सुमटकर	५४
५५	अण्णाभाऊ साठे यांचे सामाजिक आर्थिक लक्ष्यजन विषयक विचार	डॉ. दत्ता उलमराव कुटेवाडे डॉ. पालमटे भायब पांडुरंगराव	५५
५६	अण्णाभाऊ साठे यांच्या साहित्यातील अर्थ विचार	प्राधान्य डॉ. राजू कच्छू जिंदे श्री. कमलेश धिमराज विमलपुल	५६
५७	अण्णाभाऊ साठे यांचे आर्थिक विचार	डा. डॉ. मणिकुमार कापरकर	५७
५८	अण्णाभाऊ साठे यांचे आर्थिक विचार अंश २१ वे शलक	डा. संजय दादासाहेब इंगळे	५८
५९	अण्णाभाऊ साठे यांचा जीवन प्रणाम जगातील कारणांच्या काळात आर्थिक अस्थिरता - एक अवलोकन	डॉ. राजेश ज. कोठारी डॉ. जयंत एम. बनसोड	५९
६०	साहित्यरस कथिड अण्णाभाऊ साठे यांच्या साहित्यातील माकसेवादी व डॉ. बाबासाहेब अंबेडकरांच्या विचारांच्या मागील	डॉ. प्रविण प्रकाश डांगे डॉ. विजयकुमार आ. पाटील	६०

आण्णाभाऊ साठे यांचे वास्तविक आर्थिक तत्वज्ञान विषयक विचार

डॉ. दत्ता उत्तमराव कुंटेवाड
सहायक प्राध्यापक व
अर्थशास्त्र विभाग प्रमुख,
द.ग.तटकरे कला व वाणिज्य
महाविद्यालय, तळा, जि. रायगड
भ्रमणध्वनी नं. ९४०५२३९६३५
ई-मेल : kdudatta@gmail.com

डॉ. पलमंटे माधव पांडुरंगराव
सहयोगी प्राध्यापक व
अर्थशास्त्र विभाग प्रमुख,
श्रीमती सुशोलादेवी देशमुख वॉरंट
महाविद्यालय, जि. लातूर
भ्रमणध्वनी नं. ९४२३३४६९३०
ई-मेल : pmadhav2015@gmail.com

गोप्यारा

लोकशाहीर आण्णाभाऊ साठे यांच्या जन्मशताब्दी वर्षांच्या निमीत्ताने अनेक संस्था व संघटनानी त्यांच्या जीवन व कार्याला उजाळा देणाऱ्या कार्यक्रमाची रूपरेखा आखली आहे. तशाचप्रकारे मराठी अर्थशास्त्र परिषदेने आयोजित केलेल्या अधिवेशनात आण्णाभाऊ साठे यांचे आर्थिक विचार हा विषय चर्चेकरीता खुला केला ही बाब एक अर्थशास्त्राचा अभ्यासक आणि महाराष्ट्राचा रहिवासी म्हणून आनंद देणारी आहे.

आण्णाभाऊ साठे यांचे वास्तविक आर्थिक तत्वज्ञान विषयक विचार हा शोधनिबंध आण्णाभाऊ साठे यांच्या साहित्यातील आर्थिक बाबी, तसेच दुःख, दारिद्र्य, दरनियता आणि जातियतेमुळे होणारे शोषण हा त्यांच्या साहित्याचा अभ्यास विषय राहिला आहे. जालीय तणाव आणि आर्थिक शोषण यांच्याविरुद्ध झगडणारा शोषित माणूस त्यांच्या साहित्याच्या केंद्रस्थानी राहिला आहे.

आण्णाभाऊ साठे यांच्या साहित्यात केंद्रस्थानी माणूस आहे. तो लाचार नाही. कष्टाची भाखरी खाणारा आहे. तो केवळ वतनावर जमणारा, भोक मागणारा, आपले स्वास्थ गहाण टाकून याचना करणारा माणूस ते चित्रित करत नाहीत, जगणे हा माणसाचा जन्मसिद्ध अधिकार आहे. जगण्याचा आड येईल त्याला संपवित जाणारा माणूस आण्णाभाऊंनी मांडला जो अर्थशास्त्राचा केंद्रबिंदू मानला जातो.

प्रस्तुत शोधनिबंधात भांडवलदारा विरुद्धची हाक म्हणजेच समतेचा केलेला पुरस्कार यावर प्रकाश टाकला आहे. तसेच मजूर या उत्पादनाच्या घटकाचा शोषित या अर्थाने अभ्यास केला आहे. आणि शेवटी कल्याणकारी राज्य या संकल्पनेला अनुसरून छोट्या-ा राज्यांची निर्माती करत असताना झालेला त्रास, वेदना संयुक्त महाराष्ट्राच्या चळवळीच्या माध्यमातून मांडण्याचा प्रयत्न केला आहे.

Proceedings Book of National Institute

संशोधन पत्रिका

Research Monthly

डॉ. राजेश बाबुराजे
(संपादक)

डॉ. अशोक विठ्ठल
(सहायक)

संपादक

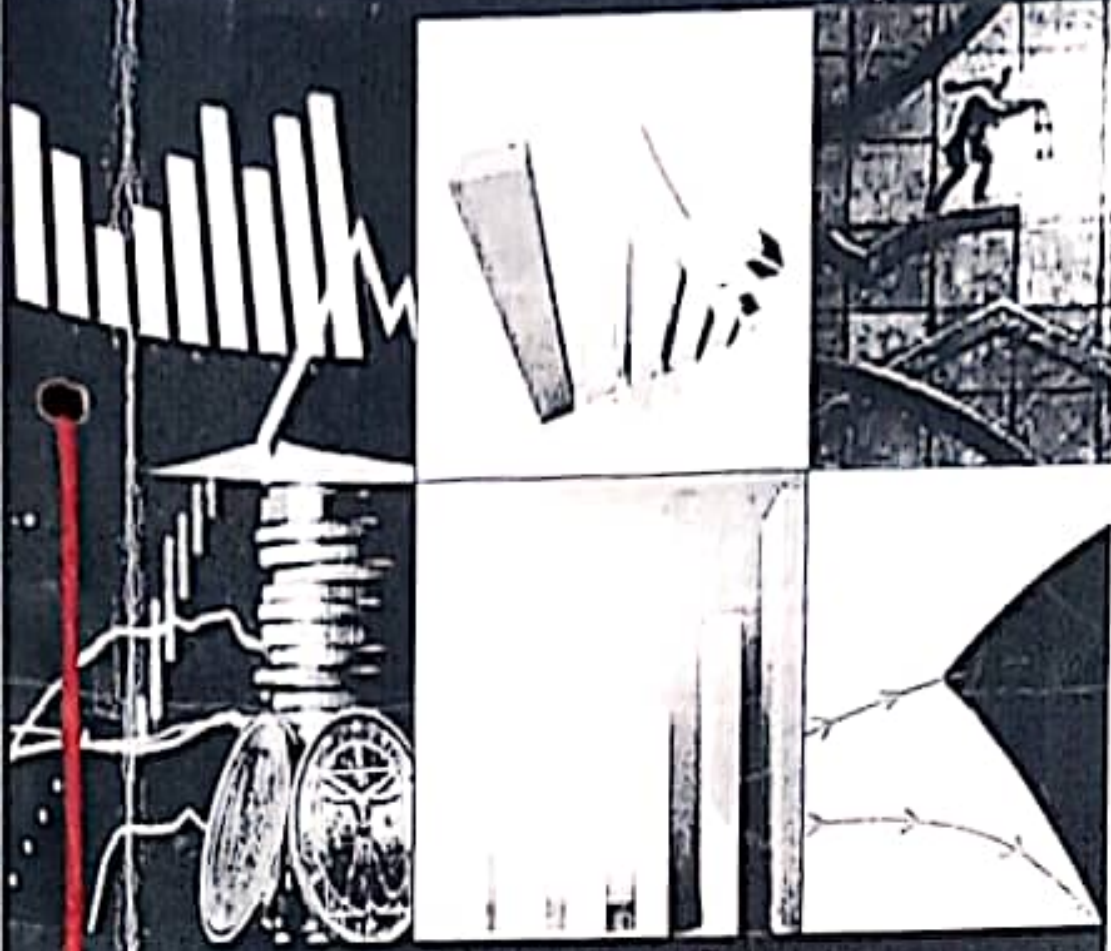
डॉ. अशोक पवार
डॉ. वसु बाबुराजे
डॉ. विठ्ठल बाबुराजे
डॉ. अशोक कदम
डॉ. अशोक बाबुराजे
डॉ. अशोक बाबुराजे

स्थूल अर्थशास्त्र

प्रा. डॉ. माधव पलमंटे

10/11/22 2:18 PM

भारतीय अर्थव्यवस्था

प्रा. डॉ. माधव पी. फडणकरे

 REDMI NOTE 5 PRO
MI DUAL CAMERA

फेसाटी

चिंतन आणि मंथन

संपादक

प्राचार्य डॉ. आशा मुंडे
डॉ. संग्राम टंकले

5-3/01-2019

फेसाटी : चिंतन आणि मंथन

प्राचार्य डॉ. आशा मुंडे
डा डॉ. संग्राम टंकले

वाङ्मयीन गुणवत्ता हा एकमेव निष्पन्न मान्य साहित्यकृतीला प्रदान करण्यात येतो. जे योजके गुणवत्ता आहेत त्यासाठी साहित्य अकादमीचा दुर्गा साहित्य पुरस्कार हा एक पुरस्कार आहे, आणि यालाच ही सन्मान्य गोष्टी साध्या फेसाटी या असावकवत्तायक कारकीर्दीचा विचारलेल्या पुरस्काराला विशेष महत्त्व आहे.

फेसाटी साहित्याचे सात भागात अन्न, धर्म, पत्र, एट, लट आदी साहित्यकार घटकाचा शिकाराव झालेला आहे; त्यामुळे आजच्या जाली धारीतील एट-लटतील कुठका साहित्यकृतीला सात भागात, पुरस्कार विजातना की, सध्याील घटकातील लेखक त्या साहित्यकाराची अलावट कान्याफाटी घुट भावावताना पत्र ही सन्मान्य गोष्टी साध्या असावकवत्तायक आहे. फेसाटीला साहित्य अकादमीचा दुर्गा पुरस्कार आणि झाल्यावताना एटलायका फेसाटीव भाव्यवत्ताना झाले, फेसाटीला सन्मान्य लिहिते गेले.

फेसाटीला लिहितेला लेखक प्राचार्य डॉ. आशा मुंडे व डॉ. संग्राम टंकले यांनी एटलायका झालेला फेसाटी; चिंतन आणि मंथन हा एक साहित्यकृती आहे.

फेसाटी या असावकवत्तायक केंद्रात श्री. सन्मान्य गोष्टी साध्या असावकवत्तायक असावकवत्तायक झालेला आहे, हा साध्याली लिहितेला जत साध्यालीतील कान्या असावकवत्तायक असावकवत्तायक योज्यावताना साध्याव, योज्याव असावकवत्तायक साध्याव, हा साध्यालीतील कान्याव साध्याव, हा साध्यालीतील असावकवत्तायक असावकवत्तायक झालेला आहे. फेसाटीला साध्याव असावकवत्तायक झालेला आहे. हे साध्याव असावकवत्तायक व साध्याव असावकवत्तायक आहे.

- प. ३ कोराडे

134

प्रा. डॉ. विजयकुमार मेळेकाड
इतिहास विभाग, औपनी मुंगोलोदेकी देशमुख अरिष्ट महाविद्यालय, लंगूर

अण्णा भाऊंच्या कांदंबऱ्यांचा मुळाव्याकडूनचा विचार करता महाकांडे दिकान करणाऱ्या कांदंबऱ्यांशील मजिनांच्या समस्येवरील कांदंबऱ्यांचा क्रम लागतो. या कांदंबऱ्यांची महाकांड्या कांदंबऱ्या फुलजे चिप (१९५१), चैत्रदास, धुवद, विजयलाल कान्ठ, पुज्यपांडुरंग, टिळा लावने सो रकाधर (हो कांदंबरी आवडी या शोधकांही प्रकृतित झाले आहे) अलि गथा, चिप या कांदंबऱ्यांचे शोधक कांदंबऱ्यांचे मजकरी एक प्रकारे १९४५-१९४६ च्या मुंबईसारख्या शहरांच्या औद्योगिककरणाचे लागू व त्याचे लोकांच्या लीगिक नोंदितकर होणारे परिणाम दाखते. औद्योगिककरणाचे कांदंबऱ्यांचे शोधिकांही कायदासही करण वटला अलि कथाकार होते अलि विचार दलावकडून बळी बळकणाल आले याचे चिपण हो कांदंबरी करते. देशाचा आकडेवारीमुळे काही आदी जवळच नोंदितकाही अण्णा भाऊंच्या गाथातील चिपलांना या कांदंबऱ्यांचा जवळचा धाग घाटले होते, चिपणी कथा अण्णा भाऊंच्या गाथांतीलको एकरी कथा आहे.

अण्णा भाऊ हे शब्दलेन शिकवलेले नवलेन व केवळ लोड दिकान शाब्दले लेले दान तिचे सवणीदारे लेणाऱ्या घेदपथाकडुळे शाळा सोडून दिलेले कडुनच गाणी अण्णा भाऊंच्या गाथा केलाल शिकवले गेले, हाच हाच चिपणकारण आहे हे अण्णा भाऊंच्या लेखनरी चिपले, अनुभवले, आकडेवी माणस अहोच आकडेवारी मुळावे, सवणींतील, सवणींतील जवळचा अधिपतर आहे या सवणी चालणीने अण्णा भाऊंन इतले महाराष्ट्रातील फाली, जेजूरी अलि कवींकरांतील सौंदर्ये या गाथांमध्ये मुलांचे चिपण या हेकाण अलि काव्याच्या धारिक प्रभेदे पुढींणार अलि अण्णा भाऊं चिपण अण्णा भाऊंनी पाठवलेले कवड या कांदंबऱ्यां लेले आहे. या मुलां चिपणाला मुळावे काव्याची त्याला अहोच गाण अलि त्याचे चिपणको सवणी आहे अले सवणी आहे. अण्णा भाऊंनी कडुन अधिपतर लेले. इतलेच या गाथांतील गाथांतील शोधिकांही काव्याच्या वेवळ अण्णा भाऊंच्या गाथांतील चिपण अलि अण्णा भाऊंनी चिपण को काव्य लेले याचे शोधिकांही अण्णा भाऊं अलि मुलांचा चिपणको सवणी

अण्णा भाऊं साठे यांच्या शाहोर या पुस्तकाचा प्रस्तावना लिहिलेला संस्कार इतिहासाचा केवळ काव्यार संघाची पुस्तकी नोंदल्याने नवी परंपरा बनव नाही हे अण्णा भाऊंच्या साहित्यकारांना स्पष्ट द्यायचे आहे. लडाक काव्यार काव्यांचे ऐतिहासिक परंपरेचे सांगण घातलेवेळी नोंदित सवणीच्या कलेचा इतिहासही लक्षात सांगणा लोलेन अले चिपेचन श्रीपाद ठोले यांनी केले आहे ते अभ्यासकांला प्यार्य वाटते.

- विष्व व्यापी जगणा, नून बरली वंदना
- काल लयाशाचा मुनि अपिला । हा जी।
- अपिला धुववी लोकनाट्याला । हा जी।
- टिळक, गांधी, आरकर । म. पुले, सावरकर, आंबेडकर आले उद्याला हा जी।
- उद्याला यतंत्र्य लेले विलयाला । हा जी।
- आम्ही कलेचे ही दाल । कर अण्णाभाऊ नाग।
- कादुनी कलाकारांना । हा जी।
- अण्णा भाऊ साठे । धुववी लोकनाट्याला । हा जी।

अण्णा भाऊं साठे यांनी यातील गण लिहून संपूर्ण विषयाला वंदन, नमन केले आहे.

संदर्भग्रंथ सूची :

१. डॉ. जवळगेकर शिवाजी (संघ), जननायक अण्णा भाऊ साठे, साहित्यपुस्तक अण्णा भाऊ साठे कला अकादमी व संसोधन केंद्र, प्रकाशना नगर, लंगूर, प्रथम आवृत्ती, ऑगस्ट २००८.
२. डांगळे अर्जुन व इतर (संघ) लोकशाहीर अण्णा भाऊ साठे विषयक काव्य, महाराष्ट्र राज्य साहित्य आणि संस्कृतिक मंडळ मुंबई.
३. डॉ. पुरव बाबुराव, अण्णा भाऊ साठे : सत्य विचार अलि साहित्य विवेचन, लोकवाङ्मय, गृह मुंबई १९९८.